АРСЕН РУЩЕНКО.

СЕСТРИ.

ОПОВІДАНЄ.

Косовиця... Сьвіже сїно де в копицях, де ще в валках та покосах скрізь по степу лежало, а ще більше трава стїною стояла: сього року косовиця пізна, бо з весни падали все дощі, а як на годинї стало, то трава росла; все була молода та молода. Тим то тепереньки усї люди були на степу: хто з косою, хто з вилами, а дрібнота з граблями, усїм була робота; треба було поспішати, бо була вже Петрівка — жита половіли. Ще й пан підганяв: приказував піднїмати траву, бо він пустить отару... Своєї сїножатї Бог ма, рідко й коли впаде вкосити сїна, а на сей рік пан розщедрив ся: віддав людям усю сїножать за пяту часть. Се на прощання: кінчає наш пан хозяйство; взяли Нїмцї на оранду, а у сих добродіїв не поживиш ся: „Я собі купив, а не вам, — кажуть вони, — було брати, ви-ж тут ближче жили, а тепер лїзете!“ Як глянути на степ в робочу годину, то аж замислиш ся: „А чого більше — людий чи трави?“ Старе й мале — всї пішли воювати з зеленою травицею...

Зараз ніч... Лїтня, тиха, зоряна ніч; сьвіже сїно пахне; коло своїх возів полягали люди і всї спали. Не спала тілько худоба: в день муха бє, а тепереньки їй була роскіш-воля; можна було скрізь гуляти: і по покосах і по траві. Худоба, здавалось, не паслась, а тілько нюхала квітчані та травяні пахощі і йшла кудись, потім назад верталась і лягала качати ся...

Із людий не спала одним одна дївка — Варварою її звали. Вона лежала на покосї і тремтїла всім тїлом...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Чи йти, чи не йти? — питалась вона сама себе.

— Іди, іди, іди! — казало щось на одно вухо.

— І ти підеш? Не вже підеш? — питало щось з другого боку.

— Піду, піду, піду! — казала вона до себе.

— Іди, іди, іди! — чула вона на одно вухо.

— Не вже ти покинеш батька в таку пору?

Вона вся лежала не в пахучому сїнї, а в огнї.

— Піду! — трохи не крикнула Варвара, підводячи голову з покоса. Погляд її впав саме на схід.

— Се й зірниця вже з'явить ся! — промовила вона і раптово скочила на ноги.

— Куди-ж іти?

— Прямо, прямо! — щось шептало на вухо.

І вона пустилась бігти, коли зачепилась за щось ногами; нагнувшись вона намацала мішок з хлїбом... Сеж вчора тут вечеряли, так усе й зосталось... Варвара підняла той мішок та на плечі його, зовсїм не думаючи про те, що вона робила. Ішла Варвара мабуть годин зо дві — і землї під собою не чула, коли зачула перед собою кінське хворкане та людський гомін.

— Ой, Боже мій! Куди-ж се я йду?

Гомін наближав ся і Варвара раптово повернула в лїворуч, щоб утекти від його. Серце у дївки билось, мало не вискочило із грудий. Вона стала розглядати навкруги себе.

— Ага! Се я проти Вербівки... (Чи є пять верст від Петрівки — невеличка слобідка). А там Карпове провалле! — подумала Варвара і пустилась знов бігти. Буханець, що був у мішку, бив по спинї, та їй байдуже було; вона рада була, що є де переднювати, а в ночи вона піде кудись далї й далї...

Карпове провалле ось де взялось: знайшли собі Вербівчани руду добру глину; почали із сего глинища брати й сусїдні люди; років через пять вибрали багато глини і зробилась довга яма, хоч і не дуже глибока; було се під горою. Спала якось велика туча, набралось повне глинище води і прорвало низову стїну. З того часу що весни, що дощу виносилось чимало глини, аж поки не стало те глинище провалєм.

Петрівчанин Карпо поїхав по глину, а вона його засипала враз з конякою й возом. І почали люди казати на глинище — Карпове провалле, а його треба-б звати вовчим, бо там давно вовки виводять ся; видно, людям дорожша своя людина. До сїєї кручі добігла Варвара і пішла провалєм. Сиди-ж, голубко, тут, між вов-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ками, коли не схотїла жити межи людьми. Хлїб у тебе є, а на днї кручі жерел чимало...

А ми повернемось на табор. Прокинувшись в ранцї батько пішов до воза вмивати ся і коло бочівки наступив на щось. „Камінь, не камінь“ — думав він про себе, коли підняв, аж то пів хлїба... Нагнувшись до землї він вглядїв миску, ложки і т. и., все лоском лежало, як вечеряли.

— Деж се Варвара? — питав сам себе Степан Клюс, ходячи кругом воза та заглядаючи в колеса між шпиці.

Далї він почав гукати, і чим раз та все дужче. Луна пішла степом, а Варвара не чула.

— Тай кріпко заснула Варвара! — сьміялись сусїди.

Став батько на місцї як вкопаний, голова піднялась, волося заворушилось, усї кости захрущали, так раптово він випрямив ся.

— Помандрувала! — тілько се сказав. Запало́ кинув ся він до коний, розпутав одного і скочивши на його почав бити з усієї сили путом по чому попало — по голові, по ребрах... Нещасна скотина крутилась на одному місцї, не знаючи тропи, а хозяїн усе бив. Став кінь цапки; аж тепер догадав ся Степан повернути, куди йому було треба та крикнути:

— Но! — Кінь скочив на-пропале і подав ся сїножатю.

— Дожену і вбю; під землею знайду, приведу на покіс і там убю! — думав батько поганяючи коня, а він, нїби вгадав хозяйську думку, нїс свого пана прямо у Троіцьке.

— Вона там, безпремінно там! — шепотїв Степан усю дорогу.

Село Троіцьке — велике-велитенське село, а там трохи не кожна дївка збираєть ся іти в черницї. Тут же жила, як її звали, „матушка“ Меланка. Чи була вона матушкою, чи нї, — про те я не відаю, а знаю, що років десять швеньдяла по манастирях, а тепереньки сидить на батьківщинї. А як вона зодягалась в чернечу одїж, то за се мабуть і звали її матушкою.

Яка дївка надумала йти в черницї, до неї вдарялась, а вона вже направляла, бо казала, що бувала в пятьох чи в шістьох манастирях. Була вже разів два й Варвара, про се знав батько, та вона, правда, й не крилась з сим, кілька разів просила ся:

— Пустїть мене, тату, у манастир!

Так де тобі: нї думки, нї гадки...

— Заміж іди й живи, як люди живуть, не вигадуй менї кат-зна-що!

Generated on 2015-07-05 10:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Не пустив, коли вона просилась, а тепереньки доганяй вітра в полі.

І кінь хотів догнати хоч Варвару. До Троіцького було добрих двацять пять верстов. Сонечко добре вже підбилось, як Степан під'їхав до слободи. А коня заморив, мило з його падало шматками. Де жила матушка Меланка, се знали й малі дїти: треба було пройти трохи не половину слободи.

А ось і келїя! Оселя пусткою смердїла. Матушка Меланка тілько що встала і вийшла на прохолоду; вона сидїла на призьбі в холодку. Чи й сказав її Степан здорова, чи й нї, та прямо до неї:

— Де моя Варвара?! — як грім тряхнув над головою у матушки.

— Сьвят, сьвят, сьвят!... З нами хрестная сїла! — молилась матушка.

— Варвара де? — гримів той своє.

— Какая-такая Варвара? Бог з ней...

— Дочка моя, Варвара! — казав Степан, наступаючи все близче та близче до матушки, а вона й помітила, що не переливки, тай каже, дивлячись на двері:

— А разі єйное імя Варвара? — А сама тремтїла, бо побачила над головою кулак.

— Варварою, Варварою зовуть її!

— А я думала, как єйо... — А сама хвіть в сїни і двері на засов.

Дісталось бідним кулакам, колїнам і лобови: до крови позбивав їх Степан об двері, клинучи й матушку й Варвару і все на сьвітї...

— І што ти, хахол, здєся бунтуєш? — казав рижий кацап, узявши бунтаря за плече і повернувши його до себе. Він був в червоній сорочцї й синїх штанях; бляха висїла на грудях.

— Я прийшов за моєю дочкою, за Варварою, вона тут... у хатї... нехай менї її... — І він углядїв за кацапом матушку і остовпів.

— Ах ти, хахол проклятий! Так ти меня бить будеш, за волоси таскать будеш? А? будеш? А?

Вона й справдї розчіпчена стояла і як зїнське щеня прискала на Степана; вона була-б таки побила його, так десяцький спинив.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Мать Меланія, а мать Меланія! Ті позволь, позволь! Пущай йон разскажє, как дєвка то утєкла!

— Ну, сказивай, хахол, чаво заєхал к матушкє-то? А?

— Я дівки шукаю! — казав Степан, аж тепереньки опамятавшись.

По слову, по два кацапи витягнули все, що їм було треба; особливо допитувалась матушка.

— Сказиваєш, вчора била, ночю коло гарби лежала, а сейчас ті єйо у нас отпитиваєш! Та разкінь ті своєю хахлацкою ґалавою: может ли это бить, — ти коня заморімші к нам приєхал, а она, это значить пєші, прішла-б?

— Мать Меланія, отворі єму хату, пусть іщет! — казав десяцький.

— Іді, іді, обискуй мене! — казала матушка, відсовуючи залізним ключем засов.

У хатї пахло ладаном, а як відтулили вікно, то Степан побачив образи. Багато було образів: по середині великий, а навкруги його що далї та все менші.

Не подивив ся бідолашний батько на богів, а прямо під той столик, на якому стояв великий образ, та тілько не було там Варвари; не було її й під полом, а на печи й зовсїм пусто. Шукач наш вийшов у сїни, тут побачив драбинку і поліз на горище. З причілка хата була вкрита небом, тілько не видно було й живого духа.

— Вона вилізла туди! — казав трусій, дивлячись на порожній причілок.

— Лєзь же і ті за нєй! — уже не казав, а крикнув кацап. — А нам нєколі з тобою возжать ся!

Тепер тілько схаменув ся Степан, тепер тілько догадав ся втїкти в чужої хати, поки не битий. Вискочив на двір та мерщій за коня, що й досї носив боками і повів його здовж вулицею, де грались кацапенята; побачивши Степана вони почали кричати на його: „Хахал-мазнїца, хахал-мазєпа!“ Вони багато ще кричали, та тілько він їх не чув і не бачив, як летїли грудки в його; се спочував нераз кінь, бо в його попала не одна.

Вийшовши із слободи, дорога пішла берегом. Кінь раз сїпнув, повертаючи до води, а далї в-друге: хозяїн не догадував ся; став кінь, на місцї він повернув до води.

Generated on 2015-07-05 10:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ай, правда, голубе, що я тебе сьогодня не напоїв, а ганяв добре; давай, напємо ся хоч води!

Кінь увійшов переднїми ногами у воду, а хозяїн став навколїшки на березї і почали обидва пити. Довго вони пили. Кінь перший напив ся, вже й зуби пополоскав, а хозяїн його все смоктав... Вода полилась носом, голова зробилась важка-важка, тай потягла його у воду.

— Отсе самохіть скупав ся! — сказав Степан, нїби прийшовши до памяти. Він памятав, що сїв на коня, а більше нїколи нїчого не згадав: чи той кінь біг, чи ходою довіз його, та ще й чи доставив на місце? Сего вже нїколи не памятав Степан.

Що ми зробимо з сим хворим, безщасним батьком? Те, що зробила його мила, люба дитина: покинемо його!

— — — — — — — — — — — — — — —

— Отсе, кумо, як хочете! — казала тїтка Палажка до Варвариної матери. — Як хочете: хоч лайхе, хоч бийте, а я не можу навчити вашу Варку шити!

— Через щож саме? — запитала мати, хоч добре й знала, яка Варвара на науку; тим то вона її до куми віддала, що сама не навчила й голки в руках держати.

— Не знаю, кумасю, як вам і сказати: казала-б, що не хоче, не можна; вона й береть ся, так із рук у неї валить ся...

— То ви-б, кумо, побили її добре, чи що там!

— Було їй, кумасю, всего, а про те й рубця не загне, а щоб спішвити — й не кажи!

— Я її пучки колола до крови (а там було так, що й голку під ніготь засаджувала кума-швачка): нїчого не помогло; мабуть не дурний вигадав: „Вибий цїлий лїс, зістанеть ся той же біс“ — одно: голки лама й лама!

— Бідна моя головонько, що я з нею робити-му в сьвітї божому! — трохи не заголосила бідна мати. — А щож вам, кумо?

— Та Бог з вами, кумасю, за щоб я брала: не навчила й голки держати, а плату-б узяла! Я з тим тільки, щоб ви не посилали її до мене, бо я не навчу!

— Та як таки можна: дві неділї бились з бовдурем, тай даремне? Десь немає мого; нехай як прийде, то я пришлю!

— Та не треба, кумасю, менї нїчого, їй-Богу, не треба: не навчила, а плату-б узяла!

Generated on 2015-07-05 10:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Та хиба ваша вина, що воно таке дурне зародило ся? Прощавайте, не треба менї нїчого! — казала тїтка Палажка, повертаючись до дверий. — Бувайте здорові!

— Ідїть здорові! Як мій прийде, так і принесе отой йолоп!

— Що ти там робила, безталанна? — запитала мати дочку. — Бідна моя головонько з тобою! Як жити-меш між людьми, коли ти така недотепна?

Так казала тїтка Марія до Варвари.

— Бийте, мамо! — відповіла дочка.

— На що я тебе бити-му, коли тебе й так побила лиха година та нещаслива доля! Покажи менї пальцї!

Почувши материні слова про пальцї, Варвара залилась гіркими слїзми. А то були не пучки, а шматок печини...

— Моя ти ненько, мій ти Боже! Так от як тебе вчили! — казала плачучи мати, а далї потягла замучені руки і почала їх цїлувати.

— І ви, мамо, бийте, може я тодї вміти-му! — казала Варвара, хоча її дуже було радісно, що мати пожалїла.

І обидві плакали.

— Що се ви реви справляєте? — казав Степан увійшовши в хату і побачивши, як мати з дочкою цїлували одна одній руки та добре плакали.

— Ось дивись, як навчили твою дитину! — казала тїтка Марія, показуючи пучки.

— Дивись уже ти, а я сю науку й давно знаю! Бач, яке! Аж кров запекла ся!

— І то достало совісти колоти так руки дитинї? До кого ти віддавала?

— Та до куми Палажки...

— О, та не вміє терпіти!

Варвару однако любили як батько, так і мати, хоч обоє признавали свою доню трохи чудною. Ще зовсїм малою було ходить по дворі і все щось бубонить.

— Богу молю ся! — відказувала вона, як її запитували, що вона говорить.

Раз якось пішла Варка тай пішла. Кинулась мати, аж нема дитини. Пів дня її шукали; а вона забралась у степ, там назбирала квітків цїлий сніп і заснула на йому.

— Куди се ти мандрувала? — спитала мати.

Generated on 2015-07-05 10:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— У Київ, мамо, Богу молити ся!

— Мамо, як сьвіт робить ся? — запитала вона якось матери.

— Бог з тобою, дитино моя! — казала мати здивувавшись, бо й сама ніколи не думала про се. — Як же він робить ся? Сонечко зійде і стане видно!

Всю ніч не спала дівчина, а на сьвітанї пішла на призьбу виглядати сонечка, там й заснула бідна.

Варварі минав десятий рік, а вона не кидалась ні до якої роботи; все-б ходила або сидїла на самотї, та все-б думала Бог її знає про що! От хиба з маленькими дітьми заграєть ся, а до своїх ровесниць ніяк не чалилась.

Піднялась Варвара на ноги, почала мати вчити прясти, шити, а то й до хатньої роботи призвичаювати, ані суди Боже: заставить мати картоплї начистити, то й за сю роботу побє... „Давай, віддам її до чужих людий, — думала мати, — звісно, дома часом удариш, а більше того, то пошкодуєш, а воно росте як бурян!“

Ми вже бачили, як навчила дівчину тїтка Палажка.

— Ти мабуть, Маріє, відведеш дівчину до школи, бо вона в мужицтво зовсїм не здатна; от Улита й менша від неї на два роки, а глянь, як вона повертаєть ся коло всего: у неї горить робота в руках. Може, кажу, Варвара хоч грамоти пойметь ся, всеж таки не росла-б таким бовдурем.

— І правда твоя, Степане, нехай походить яку зиму в школу, може хоч трохи пойметь ся! І тож не здумати менї самій дурній сього раньше! — казала тїтка Марія ніби про себе.

Так порадившись відвели Варвару в школу. Вона дуже скоро навчилась читати, гарно писати, а ще краще співати, а чого ніяк не второпала, так-то щоту. Лише на третю зиму почала розбирати Варвара, як його прикласти одну лїчбу до другої, чи там поділити...

Тай на що вона здала ся, та щотниця?... Вже на другу зиму Варвара добре читала не лише руські книжки, а й усї церковні; і найлюбійша із сих книжок була євангелія.

За три зими так вимуштрували Варвару в школї, що вона зовсїм не походила на мужичиня. Рóсла, сухорлява, з блакитними очима і темним волосям, вона здавалась городянкою; погляд її очий ніби питав: „На що се? Куди воно?“

Мати водила доню чистенько і школярі прозвали її панянкою. Чи була-ж вона панянкою? Мабуть була, бо на четверту

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зиму мати не пустила її в школу, а посадила за прядку кажучи: — Гей, ти вже дівка, а за холодну воду боїш ся взяти!

Дочка тільки матери не лаяла, а прядку проклинала сто раз на день. Довго вона не могла навчити ся спускати рівну нитку. А якось раз мати похвалила, що рівна й добре ссукана нитка: саме тоді гарна нитка пішла, як Варвара після пудьги та сліз, що вона така нетямаха уродилась, сїла за прядку з книжкою.

— Так се, мамо, самі руки і ноги прясти-муть? — спитала Варвара.

— А щож робити, коли голова така дурна! — весело відказала мати радїючи, що її доня вміє прясти.

З того часу як за прядку, так і книжку у пелену. І добре, чуєте, навчилась прясти, хоч і не полюбила сїєї роботи.

А на мотовило мотати не навчилась.

— Бог з тобою! — казала мати. — Вже пряди, а може Бог поможе, колись тямите-меш і сю мудрацію!

Варвара читала, а руки й ноги пряли; на шитво таки не навернула мати свою дочку.

Так минув рік і другий. Варвара витяглась ще дужче, та не було розвою її натури: щупла, з блїдим лицем, а часом жовтим, Варвара зовсїм не походила на сїльську людину, а здавалась хворою, що тілько з постелї підвелась.

— Що з сїєю дитиною робить ся? — питались не раз, не два батьки тай чужі люди.

— Чом ти не підеш на вулицю, чом не гуляєш з товаришками? — почне казати мати.

— Та я піду! — бувало відкаже Варвара й піде тілько не між великі, а до дїтий. Вона дїтвору дуже любила. На вигонї, під млином або де небудь під вербою часто-густо можна було побачити Варвару з дїтьми. Як вона була між дїтьми, то її здавалось, що й тут Христос між ними, бо вона дуже добре памятала, що „таких бо єсть царство небесноє“. Носила дїтям гостинців, чепурила їх, як уміла, розказувала казки, байки, а декого вчила Богу молити ся. І дїтвора знала Варку добре, сьміливо йшла до неї, бо знала, що не бити-ме, а приголубить, пожаліє...

Раз якось пішла Варвара на досьвітки з євангелієм у руках замість прядки; її давно дївчата просили, щоб вона прийшла коли до них, щоб і їм прочитала що небудь.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ти все собі та собі читаєш, сама тільки хочеш знати! — докоряли її нераз ровесниці.

— Приходьте до мене і я вам читати-му усе, що сама знаю! — відповідала Варвара.

— До тебе прийдуть дві-три, а на досьвітках скільки народу? — казала Палажка, багато старша за неї, а про те щиро любила її, сама не знаючи за що.

Довірилась Варвара Палажці і прийшла на досьвітки. Доки читала Варвара розмову Христа з жінкою самарянською та блудницею, або про сестер Лазаря та ту бідну матір, що раднійша бути гірше собаки, аби тільки її дочка видужала по Його слову, доти все мовчало і пильно слухало. (Сї місця Варвара знала на память, дуже любила їх читати, думати над ними). А як пішло оповіданє з словами: блажені, блажені та блажені, то мало хто те второпав, тай таки потомились добре, гірше ніж послї цїпа; почали гомонїти та позїхати, а один парубок сїв коло Варвари, і вона вже лихо почула...

— Тай ловко ти, Варочко, читаєш, — казав він, — тільки не тїкай! — І почав жартувати... Варвара в крик та в плач, а хлопцї підняли її на сьміх. Палажка за неї заступилась.

— Хиба не знаєш хлопцїв? — казала вона дорогою Варварі, що й досї хлипала.

— Та хиба я на них гнїваюсь; я себе ненавиджу, що така дурна виросла...

— Ти мабуть лоскотів дуже боїш ся, Варочко?

— Я, Полечко, всего бою ся! — казала Варвара уже крізь сльози. Вона обняла Палажку за шию і гірко заплакала на її грудях. Палажка обвила стан Варвари і її здалось, що вона горсточку обгорта. З того часу Варвара на вулицю не ходила, а її там прозвали червицею.

Щаслива була Варвара тодї, як до неї приходили дві-три дївчини і вони в купі читали євангелію.

— Бачте, як ловко було колись на сьвітї: Христос нїкого не цурав ся, до бідних-грішних ішов у хату; з нещасними жінками балакав як з апостолами, а сї теж були рибаки тай годї; тепереньки зовсїм не так живуть люди! — казала Варвара. — Чи теперішні люди Бога зневажають, що немає добра між ними?

— Сего не кажи, дївчино! — вмішав ся й Степан. — Як тепер почитають Бога, так нїколи не поважали! Хиба старі люди

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знали, що воно таке Стріченя? Казали: зима з лїтом зустрічаєть ся, а жонота мички мняла... Або вони знали такі молитви, які тепер учать? Я сам переняв від тебе справжнїм манїром „Вірую“ і иньші молитви; ти хиба не чула, як баба Вустя Богу молить ся?

— Чом не чула? Аж стидно слухати, що вони говорять! — відказала Варвара.

— Так і всї старі люди молились! — казав батько. — Або ще от що: колись нам до церкви було трицять верстов ходити! Коли то збереш ся піти помолити ся — так як той чабанець: як прийде до церкви, так і паски сьвятять; тепер нї: три верстви пройшов, ось тобі церква й піп з дяком, а пять верстов — там два попи, два дяки, а пятий діякон, — всї-ж то вони молять ся!... Нї, сину, нї! Яке тепер поважаня, такого не було!

— До царя як було, так і восталось далеко! — казав далї Степан. — А до Бога ще ближче!... Ну, а се по правдї кажеш, Варочко: нї правди, нї любови немає між людьми; чим раз, усе гірше людям живеть ся!

— А все через гріхи! — казала Варвара.

— Мабуть через твої! — відповів батько.

— Тату, я піду в манастир!

— Я тебе піду! Ти-ж давно читала, що Богу треба покланяти ся в дусї й правдї, що Йому можна скрізь молити ся! Бачу, сину, не все ти гаразд розумієш, що читаєш!

— А вже-ж не все, через те я й прошу ся в манастир Богу служити і все знати!

— Служи Йому тут між нами живучи! Бог єсть дух, Він скрізь є, скрізь Йому й служити можемо, сеж ти вичитала?

— Тату, я нїколи заміж не піду!

— Й не силую! Сам бачу, що нїкчемна хозяйка з тебе буде; на що тобі і другому коло тебе сьвіт вязати? Живи собі так! Я знаю, що як би ти була хлопець, то відвів би я тебе до писаря і років через три-чотири була-б писарем, як дядько Семен! Бач, яким теперички паном ходить. Та дарма, проживемо якось і так!

— Нї, таточку, нї! До Улити ви приймете зятя, а я піду Богови служити!

Так і мати думала, ще як вперше вона почула, що її Варочка читала в церкві — тодї таки положила в умі своїому: „Улита нам буде, а ся нехай іде Богови служити!“ Батько думав инакше.

Generated on 2015-07-05 10:23 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Та ти розумна, я се давно знаю! — казав батько трохи з серцем. — Ходити-меш по-під віконню та жебрати-меш, як вони дразнять собак; позабирають барнаки в руки тай гайда по хатах.

— Вони-ж Богови, тату, просять!

— А самі здорові поживуть, що випрохають!

По сій розмові Варвара побачила, що нїчого сподївати ся, щоб батько пустив її в манастир.

А тут як на те що осени черниці пройдуть через Петрівку. З кожною Варвара побалакає, кожну розпитає про їх житє.

— Ми Богу служимо, Йому й молимо ся — от і все наше житє! — відповідали черниці.

І Варварі ще дужче хотїло ся Богови служити і молити ся. Одна черниця розповіла Варварі, як вона утекла від батьків, а її вспіймали, привели до дому і били; вона в-друге втекла, знов вспіймали і били, а в-третє як втекла, то вже так забігла, що нїхто її не знайшов.

— Тільки менї зразу дуже важко було! — казала вона далї. — Довго не хотїли приймати, що неграмотна! (А я-ж грамотна, — думала про себе Варвара), а як приняли, то нїчого не навчили! Без виробу і там як дома; ото тілько, що Богу помолиш ся, як сама схочеш; та отсе, правда, пустили по селах походити..

— — — — — — — — — — — — — — —

Перше слово, яке прочитаєте: „Сестри“, а балакаємо досї тільки про Варвару; про її сестру Улиту не сказано ще нїчого. Се мабуть через те, що й батько любив більше Варвару, що у неї був його голос, що співала вона лучше, нїж він. Мати думала, що не проста людина її дочка тай імення у неї Великомученицї.

— Так се вже так, кумо! — казала тїтка Палажка, хрещена мати Варвари. — Воно вже одно до одного тулить ся, вона не проста тай імення у неї таке...

— А Улита що?

І найшлась вона саме на Спасівчані запусти. Всї жнива мати виносила її під серцем своїм, — чим же її бути?

— А як звати? — спитала мати кумів, як ті повернулись від хреста.

— Вулі-ітка! — відказала кума дуже несьміливо.

— Як кажете, кумо, литка? Як же се воно буде литкою звати ся?

Generated on 2015-07-05 10:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Та бодай ви, кумо, здорові встали! Хиба я казала л а л и т к а? я казала... Бодай вас, кумо, Бог любив! Збили мене з пантелику, я й забула, як казала! Може ви, куме, памятаєте справжнє ймення нашої дочки?

— А як? Юлитка, отак якось; я, правда, не дочував ся добре, бо думав: ви, кумо, слухаєте! — виправляв ся кум.

— Старий, чи чуєш, не знаєм, як дитину звати! — казала хвора мати.

Довго перебирали ймення і не спинили ся ні на одному.

— Бачте, казала я вам! — попрікала баба-бранка своїх внуків. - Повезу я молитвувати, так ні! Ну, нехай, у неділю піду до церкви, там зайду до попа, він мене знає, то скаже менї; там же у метриках записано!

Мати ніяк не могла привикнути до чудного ймення своєї дочки, а через те і про саму дитину не дуже дбала, не так і доглядала, як свою первістку. А про те Улита виросла і дівчина була хоч куди! Варвару у школу відвели, а Улиту до плуга взяли; Варвару панянкою прозвали, а про Улиту всї казали:

— Та се буде чорноробоча!

Так і сталось. Улита не бояла ся ніякої роботи, бо вона всї роботи робила змалку. З батьком орала і волочила, як він сїяв верхи їздила; правда, за се сьміяли ся з неї хлопцї, а вона билась добре, як і всї хлопята; в хатї порядкувала за приводом матери, як того треба.

У Клюсів тільки й дітий було, що дві дівчини. Одна ніби-б то й дуже вже походила на дівчину, а друга правила за доброго сина. Сестри любили одна одну. Улита любила Варвару за те, що та вчила її Богу молитись і азбучки трошки, а найбільше за те, „що чудне воно якесь отся Варка“. Варвара трошки боялась своєї сестрички, бо бачила, що вона дужча, хоч ся ніколи й пальцем не зачепила її.

— Варі, Бог його зна, як доведеть ся жити! (Сподівалось чогось иньшого, бажалось чогось лучшого любій дитинї). А Улитї... Улита мужичка! — так мати казала.

— — — — — — — — — — — — — — —

Увійшовши у провалле Варвара пішла мокротекою, заглядаючи в боки, де-б знайти таке глинище, щоб сховати ся і переднювати. Заглянула вона в одно, хоч і довге дуже, та вузеньке: „Як вони із його глину брали? — думала утїкачка. — Мабуть дітий туди

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

посилали!"; друге — сторчова яма; третє — й велике та мілке, дуже широко розібране... А тут уже розвиднялось.

— Не вже я тут ніде не заховаюсь! — трохи не крикнула Варвара, а сама тремтїла як листочок на вітрі.

Вона ще огледїла чотири-пять ям і дійшла до самої верховини, коли побачила ще глинище і полїзла в його; правда, сховалась з ногами, тільки ніяк було повернути ся, бо чим далї, тим воно вузшало. Варвара полїзла назад. Зібгавши спідницю між ноги, вона полїзла в скоту ногами, подавшись трохи в бік усїм тїлом, заховалась дївчина з головою. Варвара витяглась на весь зріст, важко-важко зітхнувши:

— Боже мій милостивий та милосерний! — казала вона втираючи сльози, що лились як дощ з неба. Наплакавшись добре, лягла утїкачка горі-черево і заснула...

Лїтньої доби день проспати... А отже й не огледїлась дївчина, як день минув. Прокинувшись Варвара нїчого не знала, де вона і що стало ся. Вона качалась по ямі як качан, аж поки не простягла рук на двір і не налапала там мішка; потягши його раптово до себе, вона вдарила по голові себе тим хлїбом, що був у мішку, і враз усе згадала...

У провалї вже було зовсїм темно, і тільки вибравшись із кручі Варвара побачила, що вечерїє, що на небі ще сонечко, хоча й низенько.

— Ще рано йти! Чого-ж се під серцем так болить? І в горлї зовсїм пересохло... А голова яка важка...

Так думаючи вона повернула до скоти, де днювала; ідучи яром Варвара знайшла жерело, напилась води, а потім умилась, — і ожила дївчина і їсти забажала. Як уже добре смеркло ся, Варвара прийшла через луки, городами до дому. Хоча вона дуже добре знала, що батька немає дома: він на степу косить (і правда, косив він, та тільки ногами!), а з великим острахом війшла у подвірє, бо все для неї було тут чуже.

— Через щож то чуже?

Вона й сама того не знала, а боялась доторкнути ся й до воріт, бо все здавалось казало:

— Ти вже чужа нам, чужа, а ми не твої!

Сїрко зачувши шелест у вербах, побіг на зустріч і не гавкнув, бо пізнав свою людину.

— Сїрко, голубчику! — каже Варвара, зрадївши хоч йому.

Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мати сидїла на призьбі у великій скорботї; раз те, що незвісно було, що сталось з чоловіком: чи він зморившись заснув так кріпко, бо приїхавши й побачивши, що вона громадить, він не сказав їй ні слова, а прямо поліз під віз; у вечері-ж ідучи до дому вона боялась його будити; чи може яка хвороба напала на його?

— Захворіти та в таку пору, Боже милостивий, що з нами буде? — плакала тїтка Марія.

А друге те, де Варвара? Добре, як пішла, куди сама знала, то Боже їй допоможи; ну, а як що з собою зробила, тодї що? Хто буде винуватий? Вона-ж давно просить ся... Тільки де таки пішла; боса, простоволоса і у одній сорочцї, — куди вона піде? Чом же досї немає? Так важко думала мати, коли зачула витаня Сїрка.

— Благословіть мене, мамо, тай прощайте! — казала Варвара, як тільки вони вступили в хату.

— Що ти надумала? Де ти була цїлий день? Що ти собі думаєш? — засипала мати.

— Піду я, мамо, не держіть мене, на що я вам здалась, коли я така нїкчемна, що з мене тільки люди сьміють ся!

Мати хоче нагрущати, а доня одно провадить:

— Піду, мамо, піду, піду! Сьвіт за очи піду!

— Розчешіть мене, мамо! — казала Варвара, виплївши кісника і кинувши коси на плечі.

Гіркими сльозами ізмила мати кожен волос доччиних кіс; нарядила її у все чисте та нове.

— Намисто мое, мамо, віддайте Улитї!

Тільки квітки бракувало на голові, а то хоч до вінця, так прибрала мати рідну дитину у невідому дорогу; образом благословила і гроший дала.

Все се робилось у темній хатї: не сьвітили, щоб не виявити себе.

Мати виряджала дочку аж на луки.

— Голубонько ти моя рідна, на що ти нас покидаєш? — ридала мати.

— Бачте, мамо, які ви добрі; я-ж вам раз сказала, щоб ви не плакали, а ви голосити починаєте! — гримнула Варвара на матїр. — Кличте Сїрка до дому, бо він вяжеть ся зо мною!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— До дому, Сірко! — крикнула вона не своїм голосом на собаку, а він став, підвявши голову і дивлючись на неї, ніби казав:

— Тай дурна-ж ти, Варваро; я радію враз з тобою, а ти кричиш на мене. — А далі поклонившись пішов тим же слідом до оселі; по дорозі надибав тітку Марію; вона сиділа в траві, обнявши руками коліна і пильно дивилась, куди пішла дочка.

— А! се ти, Сірко! — казала вона зрадівши йому.

Не пішла тітка Марія в пусту, сумну хату, ні! Вона впала серед подвіря, і вплакавшись добре заснула.

А Варвара йшла хутко і жваво. Нова одежа шелестіла коло неї і ніби підганяла її, нова хустка пахла ріжними фарбами, і їй здавалось, що вона вже десь далеко, що вона вже між иньшими людьми, на новім місці; ввижалось бідоласі, що й царина радісно витає і кланяєть ся їй аж до землі, — і вона чула себе дужою, сильною і все поспішала вперед та вперед...

Найгірше те, що Варвара зараз же забула усіх своїх, як попращалась з матірю. Навіть тоді, як матушка Меланка розказала про батька, вона процідила крізь зуби:

— Ах, бєдний, бєдний атєц!...

Тут уже стидно стало балакати по свойому. Як добралась до міста наша утікачка, як привитали, як жилось між чужими, — сам нічого не знаю. Та про се й байдуже! Розходить ся лише про те, чи знайшла Варвара там тих людий, що все знають і всьому навчать? Чи знайшла вона там не кажу щастє, а хоч своєї душі спокій, якого не мала, живучи між нами, а про се Бог знає.

Мабуть спитають, що саме таке ужалило Варвару, що вона Бога боячись покинула батьків у таку пору горячу? Вона-ж терпіла не рік, не два, а се на́ тобі, — ґедзень напав?

Той самий хлопець, а теперички вже парубок справжній — Гордієм його звали — що колись на досьвітках пожартував трохи з дівчиною, кінчав свою сіножать, а Варвара починала громадити свою, — поруч, бачте, їх сіножаті були.

— А що, Варварочко, тікала ти від мене нераз, — каже Гордій, — а прийшлось нам таки в парі працювати? Га?!

— Може ще в парі доведеть ся жити! — каже Степан. — Вас у вашого батька чимало!

— Не вменшай, Боже! — відказав Гордій.

Generated on 2015-07-05 10:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Та от приставай до нашої Варвари тай Боже благослови! — каже Степан. — Улита від нас уже відійшла, то теперички нїщо робити, треба до Варвари приймати.

Гордїй нїчого не відповів, а знати було, що він не від сих гроший; Варвара нїби в огні стояла. Батько поїхав докосювати на другі гони, а молоді зістались у-двох.

Гордїй з косою ручкою, а Варвара з граблями покосом ідуть; він не попереджа, а вона бідна нїяк не втече від його, — у парі працюють. А часом косар притисне косу і відійде сяжнїв півторадва, а громадїльник радїє, що тож він пішов уперед. Тодї коса кладеть ся на покіс, а Гордїй до Варвари і почне витївки витинати.

— Е, дївчино, та ти громадити не вмієш!

— Тай не вмію! — каже Варвара, а сама запалилась.

Він узяв граблї і почав її слїдом громадити. Так вони працювали і грались аж до снїдання. Тїтка Марія принесла снїдати, і заставши Гордїя коло Варвари, попросила й його їсти. Він не відмовляв ся. Варвару скілько не звали, вона все казала: „Зараз, зараз“ і не йшла.

— Се вона мене соромить ся! — сказав Гордїй і встав.

— Тай дурна, бісової віри дївка! — каже мати. — На́, Гордїю! — І вона подала йому корж.

— Та спасибі, тїтко, я вже закусив!

— Та на́-ж бо, спасибі тобі! — каже тїтка Марія, держучи перед ним перепічку.

— Спасибі Богови тай вам, тїтко, за снїдання, — прощавайте! — казав Гордїй і прямісенько простяг ся до Варвари, аж потім пішов до свого воза, бо він уже докосив.

Варвара плачучи розказала матери, як батько сватав її за Гордїя і як сей казав, що прийде спати.

— А щож ти собі думаєш? Як ти в сьвітї божому житимеш? — спитала мати.

— Бачте, мамо, які ви, і ви у ту-ж гущу? — відказала Варвара. — Бачте, які добрі! — Ось та муха, що вжалила в саме серце... й пропала дївчина.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Нераз упоравшись на дворі, бо за Улитою були пара коний, корова і восьмеро овець, нераз, кажу, вскочивши в хату, Улита заставала Варвару за хатньою роботою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Е, сестричко, се я зроблю, а ти менї прочитай що небудь! — каже Улита. Вона мабуть теж була трошки чудна. Не читаючи сама, вона дуже любила слухати, коли Варвара читала. Правда, не все вона любила слухати; от як часослова або псалтирку почне Варвара читати.

— Все одно, неначе вітер гуде! — казала було Улита. — Нїяк і не розберу, що й до чого... На що вже євангелія, й то було приказує говорити.

— Ти, Варочко, не читай, а говори; ти багато знаєш на память, кажи!

І Варвара ходячи від лави та до полу і назад, держучи книжку в руках, а часом заглядаючи в неї, казала із євангелії свої любі місця. А Улита безпремінно що небудь длубала, стиха промовляючи за сестрою.

— Тай що тобі читати, я й не знаю!

— Знаєш ти добре, що я люблю!

— „Катерину“ ти знаєш на память, „Наймичку“ теж...

— Хоч і знаю, та не вмію так вимовляти, як ти, читай бо! — каже Улита.

„Катерина“, „Наймичка“ та „Наталка-Полтавка“ — рідні книжки Улитї, а Варварі — нї.

— Се вже дуже просто! — казала вона, як коли Улита попрікала її за те, що та не хотїла проказувати пісень із „Полтавки“.

Так росли та цвили сї дївчата, аж поки на порі стали. Улитї тай то сїмнацятий пішов. Батьки нераз радились, що треба приймака шукати до Улити.

— Тай треба! — було відкаже мати. — А може й сам найдеть ся, своєю дитиною набивати-меш ся!

Тїтцї Марії і хотїлось зятя й не хотїлось: у неї була хоч погана поміч — Варвара, а зять за неї не робити-ме, тим вона й не квапилась.

А батькови хотїлось зятя-помічника.

Господарювали Клюси так собі... Хозяйство у них було молоде, бо обоє вони повиростали в наймах, там і побрались; покинули наймитувати, як стало треба колиски... Почали будувати ся. Треба хати і до хати; треба худоби і до худоби... І чого тільки не треба молодим хозяям. З початку їх господарства Бог хлїб родив і вони в років пять-шість стали на ноги. А як дїти піднялись, Клюси були середульші хозяї: від бідноти утекли, а по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кладного гроша не було. У нас дуже мутужно заробити гроший. Коли добре платить ся, своє треба підбивати, а то ще й то горе, що нїчого в руках у нас немає: як не землею перевертати, иньшого ми нїчого не вміємо... Добре, як уродить, то хоч не голодні, а як трохи-трохи рік плохий, тодї тонко, а через те скрізь рветь ся.

Тепереньки четверо працювало, годило ся-б богатїти, а люди кажуть, що де народу багато, там і добра треба більше... Тай таки роки пішли плохі... А тут на́ тобі, — коровяка відняла ся. Вона, сказати, й була стара, пора-б перемінити, так для господарства добра, ну, хозяйка й не дозволяла. А зимівлє плохе було, то вона під весну звалилась. Саме у людий корови потелились, а Степан свою на бантину витяг. Улита плакала за нею так, як ще з роду нїколи не плакала. Тай усїх смерть корови дуже вразила, всї ходили як не свої і хлипали: се їм вперве на своїм хозяйстві прийшлось бути без корови... тай таки шкода!

— Се край моїй волї прийшов! — каже Улита, сїдаючи за стіл вечеряти.

— Край же! — відповів батько, угадавши доччину думку, бо й сам про теж таки мислив.

— Ти-б помовчала! — озвалась до неї мати.

— Таке! що вам те мовчаня поможе? У вас багато муки в бочалцї? — казала Улита. — Думаєте із засїчка брати? А сїяти що?

Вона сидїла край стола, обпершись лїктем на стіл, а щокою на долоню, заплаканими очима дивилась на хату; гойдаючись на лїктї й не думала брати ся за ложку.

— Ще жита буде на раз змолоти, а пшениці та ячменю коли-б стало зяблю засїяти... А щож їсти? Ще-ж й на подеречу треба!...

Батько мовчки вечеряв, часом тільки піднїмав очи на Улиту, думаючи: „Ось батькова дочка!“ Що не говорила вона, то були батькові думки, батькові й слова.

— Ви думайте про те, що у вас паски сей рік не буде — от що! — казала Улита, повертаючись до всїх.

— Як не купимо, то й не буде! — відказав батько.

— Так купило притупило, десь треба його заробити! — пристала й мати до сеї балачки.

— Як то легко сказати заробити, а як важко заробляти! — каже Улита.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ти ще не заробляла, то й мовчи! — каже мати.

— Я-ж тебе, сину, вигодував, як міг! — каже батько. — І на поденщину здаєть ся не ганяв, і в місяці ти не була, а людські дїти з строків не вплазять... Як же-ж теперички припала нам лиха година, то щож робити? — кінчив батько дуже сумно.

— Та я, тату, піду в строк! Ви думаєте, я боюсь роботи?

— Не думаю я сего, сину, про тебе, а так трохи шкода... Та нїчого не вдїєш з нашими достатками!

— Мамо, я їсти хочу! — казала Улита вже иньшим голосом.

Вона долонями втерла сльози і провела руками по голові, нїби хотїла скинути якусь вагу; коси впали на плечі. Дуже гарна була Улита: так і пашіло від неї не лише силою та відвагою, а й розумом, хистом...

— Бач, як ми вечеряли, так ти клопоталась, — каже мати з печі, де лягала спати, — під пічю, в казанку.

Взявши шматок хлїба з стола, а ложку з мисника, Улита сїла долї коло лавки, поставивши перед собою казанка.

Чомусь се не вподобалось Варварі.

— Ти-б ще ближче до помийниці сїла! — каже вона Улитї.

— Спи отам, паняночко, мовчки!

— Так не спить ся, мужичечко!

— Так лежи стиха!

— Що ти собі думаєш, Улито! — каже Варвара. — Як я мовчу, то менї мабуть і не шкода корови?

— Що я собі думаю, то за вечір виспівала; а що то ти собі думаєш, того я не знаю!

— А от що я думаю: ти підеш у строк, а я стану до скотини, а потім піду з татом сїяти!

— Боже поможи! пора й тобі уміти хлїб робити!

— Та годї вам! Дивись, завелись! — гукнула мати з печі.

— Так нехай же вона мовчить! — каже Улита.

— Тай ти вмовкни: пора спати! — каже мати.

Тай мужик була ся Улита! Вона трошки сьогодня полаялась з сестрою, бо чуло її серце, що вже не кому, як її треба в ярмо запрягати ся, а хто охочий в золотій клїтцї жити.

Не так склалось, як ждалось. Думка була найняти Улиту в економію, а робота знайшлась дуже близько.

Через чотири хати від Клюсів жили Дуби. Вони ще давнїйше, ще за панщини були заможні люди, бо народ був гуртовий, дїли-

Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лись, як були дїдами та мали жонатих синів, а у сих були свої дїти. Наших Дубів було троє великих: старий дїд Трохим удовець, старший син його Антін і підстарший Григор, сей тільки в осени пішов на службу. Ще Дуби не привикли, що не стало у них робітника, як серед мясниці умерла Антонова жінка Явдоха, покинувши шестеро дїтий...

— Той пішов, а ся вмерла! Боже мій милостивий! Що ми робити-мемо? — казав дїд, здіймаючи руки в гору. — Як руді миші пропали ми! — Женись, сину! — казав він до Антона. — Як же нам жити без хозяйки! Іди, шукай собі жінки!

Ходив, їздив, посилав старостів, — нїчого не помогло: як дійде ряд до дїтий, та що їх шестеро, — так руками й ногами. Скрізь одно казали: — Вас буде зараз девятеро, всїх же то треба зодягти, обіпрати і нагодувати, — всеж то одними руками; тай хозяйство у вас слава Богу; де то, де то йти на чужі дїти, нехай Бог нїкого не призводить!

— Помагайбі вам! — казав бідолашний Антін, увійшовши до Клюсів у хату саме тодї, як вони поснїдали. — Та Боже поможи на все добре!

— Доброго здоровля, Антоне! — відказав хозяїн. — Тай Боже поможи й тобі!

Варвара саме прибирала з стола, вона стерла й лавку, де посадили гостя.

— Спитайте мене, сусїди добрі, чого се я до вас прийшов?

— Тай самі скажете, коли вже прийшли до нас! — відмовила тїтка Марія.

— Ну, що, є вже молода? — питає Степан.

— Де нам, дядьку, взяти молодої, тут хоч би стару яку, валящу, й то-б Бога молив!

— Хиба таки не знайшлось охочої?

— Чом! попалась одна — Мотря Богачева.

— Тай у неї щось там є?

— Пятеро дїтий та брат-калїка! — Вона-ж так і каже: — Коли хочеш мене взяти, забери моє добро; їх виходить семеро, а нас восьмеро, — се така капелїя була-б, що до чого його брати?

— Плохе-ж твоє дїло, Антоне! — каже Степан.

— Ви-б ударились до сиріт! — каже тїтка Марія.

— Може-б Палажка Бондарівна пішла за мене? — спитав Антін. — Тільки-тільки не сказала вона менї: „Нехай тобі чорт, дядьку, з твоїм хозяйством!“

Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Нї, ся не піде! — каже Степан. — Вона не погана собі тай не бідна: сю хлопець візьме; а от кому-б іти та Бога хвалити — се Варварі Гончарівнї (погана вродою, ще й віспою покалїчена), бо сю хлопець не візьме.

— Та сїєї мабуть і ви не хочете? — спитала тїтка Марія.

— Та чом там не хочу: нам з неї води не пити, і з корявою можна жити; так підїть же! Я її сватати прийшов, а вона менї „дядька“ провадить; так із хати вирядила „дядьком“.

— Та ми з батьком сказали: вже годї жінки шукати; тепер повертаєм на панську лїнїю; питаємо уже робітницї, бо без хозяйки в хатї не виведемо кінця.

— А що, трудно без баби в хатї? — спитала тїтка Марія.

— Не вам кажучи, тїтко, як у запічку без кішки, так без баби в хатї — нема ладу: дїти голодні, хата холодна, скрізь гармідер такий, що хоч плач; вірте, хоч нї, а часто-густо доходить дїло до плачу, особливо, як обступлять голодні дїти; за голову візьмеш ся і не знать куди тїкав би. Так отсе батко кажуть: — Піди до Клюсів, — їм Бог случай послав (се Антін натякнув про смерть корови, а яснїйше не сказав, щоб не вразити рани живої), то вони повірять нашому безголовю.

— Та хто його не повірить! Чим же ми вам поможемо? — спитала тїтка Марія.

— Пустїть до нас Улиту вашу, чи в строк, чи на рік, як хочете!

— Гм-м! Хто його зна! — відказала тїтка Марія. — Щоб вам сказати: ви вдовець, — нїяково дївцї у вас служити, а в тім питайте їх, що ще вони вам скажуть!

— Що ви менї скажете, дядьку Степане, тай ти, Улито? — спитав Антін.

— Бог його зна, що вам казати! — А обернувшись до дочки спитав її: — Що казати сьому добродїєви, Улито? Служить нам треба...

— Отак пак! — каже Улита. — Та хиба я знаю, що їм казати? Ви-ж кажіть та мати нехай кажуть! — І вона нагнулась над шитвом.

— Що нам, сину, казати? Ми вже за тобою; не нам служити, а тобі, — ти й кажи!

Хвилину-другу мовчали.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Та кажи ж, Улито, що небудь, чи так, чи сяк, а треба відповісти чоловікови! — докучала мати.

— Нехай дядько Антін позичать нам на корову, то піду до них служити! — казала Улита несьміливо і ще дужче нахилилась.

Як рожа червона вона підвела голову в гору, ніби вся кров прилила до голови. Батьки й Варвара пильно дивились на Улиту: як вони любили її в сю годину!

— На корову, кажеш?! Се так, що вигадала! — казав Антін глядючи по голові, ніби хотів зіпхнути якусь вагу з себе. — Так наймай ся на рік, тай буде корова!

Довго радились, як наняти ся і скільки гроший узяти, а далї таки добились до краю. Улита ставала в строк до Великодня за 13 карбованців і в позику Антін давав четвертину.

— Піду, пораджусь з батьком, що ще старий скаже! — кінчив Антін виходячи з хати; дядько Степан випровадив його за ворота.

— І як ти, Улито, відважилась? — спитала мати.

— А щож робити? Як же ми без корови будемо? Я й не памятаю, щоб ми жили коли без корови.

— Ніколи не жили! Зараз, ще ми й не брались, а лише змовились, я купила за свої таки власні гроші корову, від неї отто і велось...

— От бачте, мамо, то ви купили, а се я зароблю!

Далї Клюси стали радити ся, скільки у них є гроший. Тїтка Марія достала із скринї калитку і подала чоловікови. В калитцї було шість карбованців з копійками.

— Ну, нехай позичать нам 25 карбованців, усїх буде 30 з лишком, що за сї гроші купиш? І без копійки зістати ся не ловко! — казав дядько Степан.

— Так я скажу, нехай дадуть менї вперед карбованців хоч пять! — казала Улита.

— Як би-ж то дав, то ще-б нїчого...

Сїрко звістив, що чужий іде.

— Ще раз помагайбі вам у хату! — каже Антін. — Ось як стара голова розсудила: за гроші нї слова, а тільки щоб строк був до провід, бо щож, — піде вона від нас у суботу, — тай не оженюсь я на білім тижнї!

— Та то вже сьвятки! — відказала Улита. — А от що маю просити вас, дядьку: не хвата нам на корову, — чи не дасте ви менї хоч пять карбованців вперед?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Та хто його зна... мабуть можна буде! — нехотя відповів Антін.

— І більше гроший не треба! — добавив дядько Степан. — Решту хлїбом відберемо!

— Чи так, чи замінявши, все одно! — каже Антін.

— Коли-ж менї поступати до вас, дядьку Антоне? — спитала Улита.

— Зараз же, голубко, зараз! Мабуть не повіриш, що ми вже три днї сидимо над сьвятим-сухим, а сьогодня й різки в ротї не було!

— Так чого-ж ви?! — гукнув дядько Степан на своїх.

Метнулись дївчата і все вродилось на столї, що тільки було у бідних людий.

— І-і-і пшонянички мої любі! — казав Антін, сїдаючи за стіл. — Коли я вас і бачив?!

Випили могоричу і закусили.

— Ну, що, Улито, одягай ся тай з Богом! — казав батько, як поснїдав Антін.

— Еге-ж! бо там то ждуть-ждуть! — добавив Антін.

Улита надїла юпку, а мати налагодила дїтям гостинцїв, а наймичка й заховала їх під пахву.

— Зараз видать, що батькова дочка! — каже Антін. — З хлїбом іде; так одним, голубко, не відбудеш, візьми хоч пару! Як довело ся жити, Боже милостивий: батько мій і то не зазнають, щоб Дуби хлїба позичали, а отже довелось! Завтра спечеш, — каже він до Улити, — тай віддаси батькам!

Тїтка Марія зняла з полицї два хлїби і поставила їх на столї.

— Ото щоб ви жінок шанували, — каже вона, — чого вам Бог не дав? А тільки жінку прибрав, тай усе пішло шкереберть!

— Таке, ще й жіноти мало на сьвітї! — каже дядько Степан. — Те лише горе, що дурні ви як вівцї: все як би вам до любови, а до того ще й витребеньки!

— А ти-ж думав як? — відповіла тїтка Марія усьміхаючись. — Як у тебе нас троє, так ти не голодний і не холодний, а добре, що чоловік загадав на всю округу?

— Що загадав, то загадав! — каже Антін. — Так вам, дядьку Степане, три десятки налагодити, мабуть на ярмарок?

— Еге-ж! Спасибі тобі, як що можна, то дай уже три красних, а я піду в волость тай вексель зроблю!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Тай мій старий казав: „Позичити можна, аби вексель зробили!“ — відмовив Антін, держучи в руках клямку.

— Прощавайте, люди добрі, та спасибі вам за все! Ходїм, Улито!

— Прощайте, тату, тай ви, мамо!

Варвара висїла на шиї в Улити.

— Ти-ж мене вчора лаяла, сестричко!

— Лаяла, бо чуло моє серце, що кінець моїй волї!

— Недалека сторона, бачити-меш ся часто! — казав батько.

Пішла Улита до Дубів у найми, ходїм і ми за нею.

Тільки що війшла вона в хату, ще не встигла і добридень сказати, як дїти з усїх боків обступили її і кожне казало: „Мама, наші мама!...“

А сама маленька дївчина, — їй лише другий рік минув, а звалась вона Парасина, — вхопила руку і давай цїлувати. Улита взяла її на руки, а дитинї сього й треба було. Парасина обняла Улиту за шию і цїлувала де попало. Иньші дївчата теж повисли коло Улити і всї говорили:

— Наші мати прийшли...

Хлопцї (їх було два) осторонь сидїли і тільки дивились, а найстарший із них (його звали Павло) насупив ся й думав: „Яка вона нам мати? 25 карбованцїв позич і 13 за півтретя місяця заплати, — дорога мати!“

— Вони мабуть голодні добре! — подумала Улита. — Ну, що вам робити?

— Звари нам, батькова дочко, що небудь на швидку, галушок або що! — казав дїд Трохим.

— Настя тобі все покаже, — казав Антін, — що де стоїть, чи лежить!

Настя — найстарша дитина в родинї Антона, потім Павло, йому минав девятий, далї Наталка і Одарка, одна за одною з'явила ся на сьвіт і були нїби близнята, хоча Наталка старша на півтора року; ще далї — Пилип, йому було три роки, та Парасина, — от вам усї Дубинята.

Вони дуже скучили за матїрю, через те так щиро привитали Улиту.

Дитячою, чистою душею вони вгадали натуру наймички; серце їх чуло, що буде у них догляд і порада. Через три днї Улита держала все хозяйство у своїх руках і дїтям лад дала: Настя

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

за прядкою сидїла, Наталка з Одаркою щось длубала голкою, Пилип мотузки сукав.

— Я теж без роботи, тату, не сиджу! — казав він товстим голосом, ще й нахмурив ся.

— Та ти у мене молодець, — казав батько, — на тебе тільки й надії, що поміч росте!

До скринї сама Улита не ходила, а звала Настю; ключ від неї повісила на Настиному поясї, — се дуже подобалось Настї.

— Так і небіжка мати ходили з ключем! — казала Настя крізь сльози.

Парасина зовсїм поєдналась з наймичкою. Як Улита поралась, вона її з очий не спускала, а як ся за роботу сяде, Парасина уже коло неї і дивить ся прямо в вічи.

— Чого се ти, Парасю, так дивиш ся на мене? — спитає її Улита; та нїчого не відкаже, тільки зітхне і так радісно дивить ся на неї, а потім обнїме і цїлує без перестанку свою названу матїр. З нею-ж вона й спала.

Зразу Улита дуже сперечалась, щоб дїти не звали її матїрю. — Бити-му, — казала вона, — як звати-мете „мамою“!

— Ну, як же нам вас звати? — спитала Настя. — „Тїткою“? Ви ще не „тїтка“; ну, не рідні ви наші мати, а названі!

— Мати, мати, мати! — казали всї дїти гуртом. Після сього Улита вже мовчала.

Один Павло поглядав з під лоба і не брав ся нї за яку роботу, а часом вдавав, що помагає батькови на дворі.

Через тиждень Улита раяла й старих, як і малих.

— Чом се Павло не ходить до школи? — спитала Улита як усї були в хатї. — Не має роботи, а дїтий зобіжа...

— В осени забули за клопотом відвести, а тепер мабуть пізно? — казав Антін.

— Чого там пізно! — каже Улита. — Аби дома не пустував, тай привчить ся хоч „амшу“ читати...

— Як я дїтий зобіжаю, як я пустую? — гукнув Павло.

— Не прискай! — гримнув на його батько.

— Завтра-ж, тату, відведїть його до школи; попросите від мене вчителя, то він прийме!

Павло з сього часу ще гірше в'їдав на Улиту.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не лише малі дїти полюбили „названу матїр“, а й старі. Дїд Трохим инакше не звав її, як „батькова дочко“, а Антін... та про його мова далї.

У неділю в ранцї Антін пішов до Клюсів запросити їх до себе на обід. Вони стали відмагати ся.

— Як же се буде? — питав Антін. — Я ваш могорич попив, а ви цураєтесь мого хлїба?

— Тай ти, Варваро, приходь!

Прийшла й Варвара, та не в тим, шоб могорич пити: вона забрала до себе всї Дубинята. Доки Клюси гостювали у сватів, дїти пообідали і гуляли з Варварою і всї були веселі; тільки Павло жалував ся.

— Чом таки ти, Варваро, до нас не стала в строк? Ми-б з тобою жили як брат з сестрою, а з Улитою нїяк не вживемо в миру! От як би ти була, то навчила-б мене читати, я-б і до школи не ходив, а Улита мабуть і сама не вміє! Вона й почала була... та я побачив, що воно щось не так, тай кажу татови: „Піду я в школу!“

— А хто се тобі так сорочку виправ!

— Як хто?! — Наймичка!

— А стьожку хто дав?

Як оса вжалила хлопця, так випростав ся.

— Та то-ж мати принесли з дому, — каже Настя, — тай почепили йому і Пилипкови!

— Та менї вже до дому пора! — каже Павло. — Прощай, Варваро! — та мерщій у двері.

Старі теж балакали собі про се та про те. А мати не втерпіла, щоб не розпитати про свою дитину.

— Як же тут, дїду Трохиме, наша дївка справляєть ся!

— Та ще не били! — каже дїд Трохим усьміхаючись. — Не заробила...

— І як вона відважилась, моя матїнко, — казала тїтка Марія, — іти в чужу хату?

— А ти не служила по чужих? — спитав Степан жінку.

— З такими дїтьми, як ваші, — каже дїд Трохим, — ще можна жити в сьвітї!

Улита поралась коло печі та стола, як правдива хозяйка. Мати з неї очий не спускала. За обідом згадали про ярмарок.

— Поїдьмо, Степане, зі мною на ярмарок! — каже Антін.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Еге-ж, Степане, їдьте в-двох! — каже дїд Трохим. — У-двох бач охотнїйше, чи заночувати, чи що, — все не один. Я-б і сам поїхав, так у мене повен млин мішків тай дома комусь треба бути.

У Дубів був добрий вітрак.

— Ви воли поведете? — спитав дядько Степан.

— Тай воли, — каже дїд Трохим, — і коня треба перемінити!

— Добре, — каже Степан, — я й свою одну підпрячу!

— На що вона здалась? — каже Антін. — Як буде важко, воли запряжемо!

Лихо та безголовє поєднало дві чужі, а часом ворогуваті родини. Боже! не давай людям нещастя, а пішли їм таке що небудь, щоб родичались вони серцем, єднались приязнею, а працею своєю запомогали одно одному.

— — — — — — — — — — — — — — —

Чи казати вам, що Улита тут і привикла, що пішла заміж за Антона і що стала вона Дубам тим янголом, який дуже рідко перелїта чию хату?

Коли лихо підкотилось до дївчини, сама вона не счулась, а Антін пас Улиту з першої хвилини її господарування в його хатї. А як побачив, що дїти його ходять мов перемиті, що жалїє вона їх як добра мати, тодї-ж таки хотїлось йому сказати Улитї, що не бажає він своїм дїтям матери лучшої, а собі дружини кращої, та довго бояв ся: „А що, як бува, втече? — думав Антін. — А тут же остогидло самому з дїтворою пробувати!“ Бувало тільки зітхне важко тай тїкає у млин, на вулицю... Не вже утїчеш, дядьку, сам від себе?...

Раз якось увійшов Антін у малу хату, де Улита муку сїяла. Хустина заткнута за вуха і з заду завязана; полотняний попередник кругом обгортав половину людини. Від роботи молоде лице пашало красою сьвіжою, хоч вона крилась мучним пилом. Глянувши на Улиту Антін не міг здержати себе; підійшовши до неї, він обняв її, як сам добре знав. Хвилину обоє стояли як камяні, притулившись одно до одного. Прийшовши до памяти, Улита почала відпихати Антона та страшити його:

— Хиба не знаєте, дядьку, що тепер піст?

— Кому піст, а менї два! — казав Антін, відходячи від дївчини, а очий не спускав з її лиця.

— Хоч і десять!... Се таке!... Терпіть треба, дядьку! — казала Улита дуже остро та жартовливо.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Антін урозумів, що дівчина до сього торгу й пішки.

— І доки ти, Улито, колоти-меш у вічи тим дядьком?

— Не знаєте хиба? Аж доки строку не вибуду! А там піду, то не звати-му! — відказала Улита, не дивлячись на Антона, хоч і чула на собі його погляд.

— Ти жартуєш, дівчино, а у мене серце рветь ся! — казав Антін. — Знай же сьогодня усе: я люблю тебе, Улито! А ти поміркуй своєю головою не дурною тай відповідь дай!

Він вийшов із хати, і щоб була Улита не втїкла, дуже придавив двері за собою.

Як призвнавав ся Антін, Улита повернулась до його, а як він вийшов, нехотячи сїла, руки перехрестом упали на колїна, а очи дивили ся на двері...

— Антін не жартує, — думала Улита, — нї! Хиба я раз се чула, чому-ж серце не млїло й душа не болїла? А якось за вітром плили любощі хлопячі, а тепер чого я зомлїла? Так мене тут усї люблять!? Щож мені зісталось? — Улита на хвилину зупинилась у своїй думцї. — Їх любити та доглядати! — сказала вона голосно, а далї скінчила: — Нехай буде твоя сьвята воля!

Вона встала і знов за сито принялась; та щось згадала і прожогом кинулась до дверий.

— Бач, як дбаю!

— Насте, іди, винесемо цебер! — казала вона, увійшовши у велику хату.

Взявши в кочергах держак від помела, Улита засилила його в вуха так, що цебер весь був на її боцї; і вони у-двох понесли свиням їсти.

Улита була трошки вища за Антона; а він кремізний, з широким носом; чуб снопом лежав на лобі.

Збігались молоді частїйше всього у хатинї, та все хто небудь на перешкодї стояв; Антін нудьгував як мала дитина, не маючи відповіди. На сей раз Антін сїв з тим, щоб допитати ся своєї долї. Розмова зайшла про дїтий.

— Та дїти!... — казав Антін. — Хиба скажеш, що вони тебе не люблять, чи не поважають?

— Накрякали-ж, бісенята! Бодай їх дощ вимочив!

Улита спинилась на Парасинї.

— Яка вона тиха та смирна: у ночи тулить ся, тулить ся до мене; а як гуляє, то все в вічи зазира, нїби чого просить, а нїчого не каже.

Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Бач, кого тобі жаль?! Що там та дитина проти всїх нас! — казав Антін. — Ти нас пошкодуй, Улиточко, будеш молодець...

— Ну, добре, Антоне! — казала Улита, стукаючи кулаком по ночвах, щоб мука осипалась. — Піду я за тебе...

Не дав дядько домовити дівчинї: він згріб її, як шуліка курча... В очах потемнїло і думала бідна Улита, що крізь землю провалилась...

— Та ти слухай, — казала вона пручаючись, — ти попереду слухай, що я тобі казати-му...

— Слухати-му, їй же Богу, слухати-му, доки мого віку слухати-му! — божив ся Антін.

— Глянь, що ти наробив?! Глянь на себе! Моя матїнко! — Улита аж в долонї плеснула.

Хватаючи Улиту, Антін обернув ночви на себе; борошном обсипані були обоє; сївки висїли на лївій руцї у Антона.

— А сївки де? — каже Улита, піднявши їх за один край.

— І вони при минї! — каже Антін; у його тільки голова була чорна та плечі, а то увесь був запилений.

Не довго думавши, Антін пішов по хатї з сївками на-вприсяди, ще й приспівував козак: „На що менї жінка? Я сам господиня: посїяв сорок грядок, вродились одна диня!“ І гайда по хатї гасати. Улита реготала, аж за груди бралась, дивлячись на сю кумедію. Обоє вони стояли плечима до дверий і не чули, як батько увійшов...

— Що ви тут робите, іродові дїти? га? — гримнув на них старий.

— А що? Хиба не бачите? — огризнув ся Антін.

— Ночви долї... мука по всїй хатї і самі в муцї!... — казав дїд Трохим, розводячи руками. — Бач, коли жирувати здумали?! Я днюю й ночую у млинї, а ви розсипаєте, — добре хозяюєте...

— Тату! ідїть із сїєї хати, чого вам тут треба? — каже Антін сьміливо.

— Та піду, піду, не журись! — відповів дїд Трохим стиха виходячи.

— Хиба усе нам та нам? Треба щось і свиням! — казав Антін, як Улита змітала муку в помийницю. — А яка ти, дївчино, рожева? — і простяг до неї руку.

— Відійди, Христа ради! — каже Улита злосливо. — Як би ти знав, як менї зараз добре, то й дихати не хочеть ся...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Улита мабуть з два дні не дивилась дїдови у вічи після сеї кумедії.

Так почалось єднанє хозяїна з наймичкою. Як там кажуть: дальше в лїс, більше дров... Антін перебрав ся у малу хату спати, а Улита часом навідувалась до його.

— Бач, уже й не прийшла! — казав Антін, як Улита прийшла до коров.

— Таке! хиба не знаєш, що сплю з дитиною, а воно чи хворе, чи Бог його зна що з ним робить ся!

— А ти дитину приспи, а до мене таки прийди!

Так то поменшало Антонови хоч одним постом. На білім тижні Клюси приймали старостів. Вони дуже здивувались, почувши, що посилаєть ся Антін Дуб.

— А прийшли ми по Улиту, коли хочете знати, люди добрі! — кінчили старости.

Спитали Улиту.

— Піду! — відказала вона.

— Скільки-ж столового? — спитали старости.

— Я й сам не знаю! — відповів батько. — Кажи вже ти, Улито!

— Нехай віддадуть вам вексель! — відказала вона.

— Та мабуть багато буде! — каже батько.

— Не віддасть Антін векселя! — каже мати.

— А ви мене не давайте!

— Як же тебе, сину, не давати, коли ти живосилом ідеш! (Старі відмагались тим, що нї з чим тепер, коли-б до осени підождати!)

На сю мову не надійшов Антін.

— Далекий строк, мамо, — каже Антін, — тай не треба менї нїчого; на все своє беру, а про столове кажіть!

— Вексель віддаси, молодче! — сказав староста.

— Я сього не казав! — поспішив батько. — Сього Улита требує!

Згодились на те, що Антін посправляє Улитї весь посаг, а з векселя скине десятку. Одна Улита сперечалась.

— Мабуть вам мене й не шкода, що за десятку віддаєте. Хоч би пятнацять карбованців узяли!

— Не кажи, сину, так: і сїдаючи і лягаючи ми за тебе Бога молимо, бо суха була-б теперички ложка у нас, як би ти не наялась до Дубів, а ти ще до того й полюбилась, то нехай Бог помагає!

Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Подавали рушники. Могорич попили.

— Як ждалось, а як склалось! — балакали між собою старі після сватаня.

— Щож ти зробиш; коли їй так Бог дав, нехай іде... Може не знати-ме хоч поденщини та тих строків!

— Тай добре робити, як є до чого руки приложити!

— Та вже-ж! Нехай здорові живуть!

Хто веселив ся, а Варвара дуже засмутилась: серце віщувало щось недобре. А до того ще й жартували навкруги. То казали, що коритом навернуть, а то Улита шила подарунки пасербицям, то часто бігала за порадою до матери.

— Се ти, Улито, вже й не наша? — каже Варвара.

— Як не хочете, то й не ваша!

— Хиба ми не хочемо? Ти нас цураєш ся, — каже Варвара, — тай всї дивують ся, що йдеш за вдівця, тай ще на купу дїтий!... Правда, він богач...

— Чи не ходила ти на вулицю брехнї слухати? — спитала Улита усьміхаючись. — За Антона йду, бо його люблю, — от тобі весь сказ! Його дїти менї не страшні: й тепереньки Настя моя права рука!

— Через пять-шість років її заміж віддадуть, — от тобі поміч!

— Тодї ми Павла оженимо, тай Наталка з Одаркою піднїмуть ся!

— Підростуть, тай заберуть їх люди!

— Еге-ге! тодї вже мої поростуть...

— І не сором так казати, бувши дївкою!

— Чого менї сором? Як би якій паняночцї, то може-б і сором був, а менї мужичцї — се саме добре!

— Мабуть правду люди кажуть про тебе...

— Що люди про мене кажуть? що? Бачу, ходиш на вулицю, а менї, голубко, й заглянути туди нїколи: ну, кажи-ж зараз твою брехню! — присїкалась Улита.

— Що ти з Антоном живеш...

Уразили сї слова Улиту і лице огнем узялось.

— Ну, й живу! — казала Улита, прямо стоючи перед Варварою. — А тобі яке дїло? га? Ти нї з ким не живеш? Вже присьвятилась, туди тобі й дорога, а я живу! Та тобі яке дїло до мене? — Злість закипіла в Улити. — Бач, ти яка? Жива до Бога лїзеш, а за иньшими підглядаєш?... І матери доложила свої пльотки?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— І з якої речи я-б казала? Я тільки так...

— А мене можна було корити, то й усїх можна оповістити! Та хоч ти піди на вулицю та кричи, не бою ся я тебе!.. А ось і мати йдуть, розказуй!

— Відчепись від мепе, Христа ради...

— Тай відчеплюсь, тільки перше про богачку докажу! Ти кажеш, що я на Дубівське добро полакомилась? Сама знаєш, що троє старих є на те богацтво та дїтий шестеро; що з його станеть ся, як його поділити, а менї, сестричко, із того добра дістанеть ся сама праця на весь день і ніч, будень і сьвято ходити-му без виробу в тім ярмі, — тільки мого! І у Дубів я буду тим богата, що й дома, — горбом, поки здужати-му!

Помовчавши трохи, Улита так кінчила:

— Коли докоряти богацтвом, так тебе: ти богачка, а не я! Не сестра-ж я тобі більше, — прощай!

— Що се ти розвела, Улито? — питала мати.

— Нехай вам Варвара розкаже: вона все знає; прощайте, мамо!..

(Конець буде).

Generated on 2015-07-05 10:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

АРСЕН РУЩЕНКО.

СЕСТРИ.

ОПОВІДАНЄ.*)

(Конець).

Щож Варвара робила? Плакала! Вона мало що чула, а ще менше зрозуміла; схилившись на стіл вона хлипала.

— Як гарно жили малими, — каже мати, — а побільшали, погіршали...

У Дубів зараз помітили, що Улита сама не своя: лице палало, а очи, здавалось, повні слїв, ось і заридають, та нїколи було; треба було порати ся.

— Чи не били тебе, Улито, дома? — спитав Антін зіставшись на самотї.

— Нї! то ми з сестричкою побалакали.

І вона оповідала свою розмову з Варварою.

— От і збрехала! — пожалїв її Антін по свойому. — Як би ти не рідиїсенька сестричка, то ти-б і не заводилась з Варварою; всї ми знаємо, що вона безклепка! Завтра-ж поїду до попа розпитати, коли можна вінчати ся, тай будемо кінчати дїло, а то й заклюють тебе...

Довго-б мабуть ходила Улита з своєю тугою, як би не звеселив її Павло.

Бачили ми, як він зустрів Улиту, а кривди йому не було нїякої; що було всїм дїтям, те й його доходило; ще й навпаки, про його більше піклувалась Улита, бо він — півпарубка. Стидно стало хлопцеви, а часом такий жаль брав, що аж плакав. Усї дїти

*) Див. кн. IV, стор. 24—56.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тулились до названої, мов до рідної, тільки він тиняв ся як неприкаяний. При батькови він ще міг сидїти в хатї, тай то подивляв ся вовком, а без Антона тїкав на двір... Знемоглась душа дитяча, а серце запросило єднання з наймичкою...

Павло сидїв на обнїжі і не спускав очий з Улити, а та порала ся коло печи. Чого-ж бажав хлопець? Щоб Улита тими самими рогачами, що в руках держить, попереду межи очи, а потім по голові та по плечех, і щоб так била, аж доки до рук їх не побє. Так він довго думав, усе дивлючись на Улиту. „Нї! не бє наймичка!“ Сльози стали в очах, а язик сам вимовив:

— Мамо, мамо! — Павло злякав ся сього слова; він устав і наблизив ся до припічка. — Мамо, мамо! — казав він крізь сльози. — Хиба ви не чуєте, що я плачу?

А в Улити саме горшки клекотїли: того відсунь, той накрий, а третїй помішай... Вона чула Павлів лемент, та вся була між горшками, а відтак вилїзла із під комина. Павло вже стояв тут.

— Ма-а-мо! Я... я вже так не буду! — казав він, хлипаючи та тупаючи ногами.

— Як не будеш? Чого се ти, Павле, плачеш? — казала Улита нїчого не розуміючи.

— Я вже не казати-му на вас так...

— Як саме?...

— Я, мамо, казав на вас... наймичка!...

— А-я-я! Як ти мене скривдив! — казала Улита, усьміхаючись. — Я й є ваша наймичка: служу у вас, то й наймичка...

— Нї, нї, нї! Ви „наші мати“, і я казати-му на вас „мамо“!

— То й кажи!

— А ви-ж, мамо, не гнївaєте ся на мене? — казав Павло, весело та радісно усьміхаючись і прямісенько дивлючись Улитї у вічи, хоча у самого лились сльози.

— Та нї! чого-б я гнївалась!

Як клїщами, руками обхопив Павло материну шию і нагинав голову, щоб дістати її лице. Улита щось згадала, та тільки подумала: „Ото, правдиве Дубиня!“ Цїлуючи матїр, Павло усе каже:

— Я казати-му: „Мамо, мамо, мамо!“

Виголоднїлась бідна дитина на се слово, тай надолужує тепереньки.

— А воно-ж менї зовсїм чуже, — думала Улита, дивлючись на Павла, — а з Варварою ми рідні...

Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Тату, тату! Я вже маму перепросив, ми вже помирились! — І Павло весело та живо розповів батькови про мирову.

Дїд на поріг, він і дїдови туди-ж. Хто-б не з'являв ся сьогодня у хату, всїм Павло розповідав, як йому хотїлось, щоб мати полюбила його, і як вони помирились. Дїти одно перед одним радїли і лаяли Павла.

— Бач, коли нагадав ся казати „мамо"!

— Та він дурень! Я йому давно се казала, а він ще й не вірив! — кінчила Настя.

Уже за обідом сидючи, киваючи і махаючи головою, проговорював Павло: — А-я-я-я! Який усе я дурний був, а-я-я-я! який дурний!

Усе сталось як слїд, по закону: і повінчались і весїля справили на всю Петрівку. Молоді наші були щасливі.

Та мабуть правду сказав поет:

І молоді, як зійдуть ся, то любо та тихо,
Як у раю, — а дивиш ся: ворушить ся лихо...

Перше нещастє, яке спало на голову Улити, — се смерть Парасини. В тиждень після весїля віддала вона Богу душу також тихо, як і жила, на руках в Улити. Мачуха плакала та побивалась.

— Знала-б я, що вмре Парасина, не пішла-б я заміж! — казала вона. — Менї її було жалко!

— Як би знав, де впадеш, то постелив би! — відказав дїд Трохим.

— Чи чуєш, Улито! — казала баба Оришка, що прийшла банити та наряджати. — Душечка її на небі янголом буде!

— Та чом же той янгол між нами не живе? У Бога там і так гарно...

Друге нещастє. За два днї до Варвариної мандрівки Улита дуже нудьгувала. Нїяк не могла ради собі дати, місця знайти. Почувши про батьківське нещастє, вона почала корити себе за свої любощі та плакати. Вмившись нераз гіркими слїзми, тілько тодї розважалась... Правду сказати, у нас нїколи довго нї сумувати, нї веселити ся, бо є робота та робота, особливо жінкам. Крім того ще треба дивити ся за чоловіком, щоб й він не гуляв, хоча у будень. Антін не був ледачий, а тільки лемиховатий, тай таки брехнї любив слухати: де бачив двох, туди він ішов третїй, і балачка велась у них залюбки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Таке! пішов тай сів! — гукала Улита, побачивши Антона на призьбі у сусїди. — Нїби йому сьвято, чи що?

— Тай узялась же ти, Улито, за Антона, а! — заступались за його товариші. — Хиба йому не можна відвихнути ся з подвіря?

— Чому-ж? Хоч з ранку та до ранку! — сьміялась Улита. — Я тільки питаю, на що він розпочав сю роботу?

— Як розпочав, так і кінчати-му! — з серцем відповів Антін.

Хозяїн теж не давав спуску жінці.

— Бач, як їм нїколи! — гукав Антін, побачивши Улиту біля криниці між жінотою. — У хатї нї краплї води, а вони там теревенї справляють!

Так підганяючи та помагаючи одно одному прожили Дуби пять років. Улита мала двох синів: Петра і Семена. Настя вже дївувала, а Павло парубкував. Одарка з Наталкою росли равом; равом їх Улита в школу відвела; в купі вони сидїли там; однаковісенько обидві й учились.

— Вони й так паристі, а ти ще й підмащуєш їх! — казав Антін, дивлючись на втїшливих дївчат.

— А тож! ловко дивити ся: нїби вони близнята! — Улита водила їх однаково.

Пилипко другу зиму ходить у школу.

Осїнь на дворі... Весела пора у нас. Лїто випало, слава Богу: карай, Боже, по вік таким урожаєм! А Дубам ще й ось що випало: Карпо прийшов із служби. Дїд Трохим і плакав і сьміяв ся і Богу молив ся і не знав, де гостя посадити.

— А що, Антоне! — радив ся дїд Трохим, як трошки угамував ся. — Мабуть оженимо нашого козака, бо я щось почуваю! Не довгий уже мій вік; нехай, кажу, не ходить він так, нехай очи мої побачать його хозяїном!

— Тай оженимо! — каже Антін. — Хиба нам хлїба позичати?

— Нї! хвалити Милосерного, тай вам обом дякуючи. Він зародив, а ви прибрали! До кого-ж би післати ся?

— Карпа спитайте: він мабуть уже побував і на Вербівських досьвітках, не лише на своїх, то вже якусь накинув оком, — його запитайте!

Стали радитись усї гуртом. Багатьох перебрали. То не така, та не піде, там батько сердитий, а там мати лиха...

— Та я зовсїм дївчат не знаю! — каже Карпо. — Нехай ще невісточка скаже своє слово!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Може-б ти, молодче, Горпину Раківну запитав? — каже Улита.

Аж підскочив Москаль.

— Вона, вона сама є, коли-б тільки пішла!

— Правда твоя, Улито! — каже дїд Трохим. — Раки — люди смирні!

— Люди смирні, тай дївчина гожа; і була-б нашій капелії нахідна! — каже Улита. — Гляди-ж, щоб я у тебе посвашкувала!

— Що там свашкувати, матїрю будеш у мене; правда, тату, можна?

— Та кому-ж бути, як не їй? — відповів дїд Трохим.

Пішла Раківна не оглядаючись.

Раки не Петрівчане, а Вербівцї, люди вони були заможні. З радощів, що породичались з Дубами, гуляли вечерини. Весїля Карпове було дуже бучне: обидві слобідки гуляли се весїля.

Ще женихаючись Антін покляв ся Улитї, що не курити-ме і не пити-ме, бо всї знали натуру пяних Дубів. Ось пятий рік на сходї, як вони побрались, а він статкував, через те Улита доси бита не була і не знала, як то дуже болить душа і тїло після мужицьких рук. А се й край підійшов Антоновому терпцеви.

Дїд Трохим чув правду про своє здоровлє: у тиждень після весїля він лїг і не встав анї на одну годину; прокачавшись неділь шість, віддав Богу душу. Антін зістав ся найстарший у своїй родинї.

— В громаду, дядьку Антоне! — гукав десятник Василь. — І Карпо нехай приходить!

— А про що громадити?

— Хиба не знаєте? Десятників становити, соцького та старосту вибирати. Приказ прийшов, щоб до первого числа на всїх приговори були.

— Так прийдемо! — відказав Антін, а самому зробилось чогось важко-важко на душі, мов станеть ся щось лихе.

Громада чмелем гула: нїкому не хотїлось служити. Той просив ся, той молив ся, а хто відкупив ся четвертиною, хоча на рік. Соцького вибрали враз. Дійшло дїло до старости.

— Семенови Чайцї ходити старостою! — казав Антін.

Хвилину тихо було, мов кожен щось думав.

— Семенови-ж, йому ходити! — знов гукнув Антін.

— А ти, Дубе, не галасуй дуже! — відказав дїд Тимiш. — Що ти вказуєш на чужих дїтий, а піди лише, сам походи!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Га-га-га! — заревла вся громада разом. — Правду дїд Тиміш кажуть, правду! Антонови ходити старостою! — всї кричали.

— Чого-ж се так? чого-ж менї? Хиба вже моя черга зайшла? — відмовляв ся Антін.

— А тож, чому не тобі? — казав Чайка. — Може скажеш: нї від кого тобі ходити? Може скажеш, що ходив ти чим небудь за сї пять років, доки Карпо був на службі? А я соцьким давно ходив? Ще й трьох немає, правда? Ти, бачу, розумний! — гнївно кінчив Чайка.

— Карпо прийшов, дїти піднялись! — казав тесть, дядько Степан. — Є у тебе слава Богу кому робити, а ти вже попануй!

— О, знаю я те панування! — відповів Антін.

— Антонови бути старостою, Дубови ходити! — кричали в громадї.

— Цитьте всї! — крикнув староста; все умовкло, анї чичирк. — Хто за Антона, піднїміть руку!

— Зістав ся Дуб один! — сьміялись в його, бо він тільки стояв, опустивши руки.

— А один дуб не лїс; до гурту, Антоне, лїзь та паном будеш!

— На ура його, братцї, та беріть ся добре, бо се Дуб!

Як не опинав ся Антін, а полетїв у верх; пустили, як пообіцав пів відра. Чутка про Антонове староство звеселела Улиту. Тїшилась вона сим до нового року; аж у тиждень після Водохрещів почула бідолаха своє лихо.

Від нового року Антін почав ходити старостою, — він був першою людиною на Петрівцї, — був паном, а се панство будить самі погані почутя у людини. Ось який був характер у Антона: тверезий він було нїколи й не лаєть ся, хиба крикне; розсердившись добре він тїкав куди небудь у куток, і тільки робота ішла там жваво, та сам бубонїв під ніс, — серце його дуже хутко відходило. Не той він був пяний. І ходив не по людськи: ногами тупав, а руками дуже розмахував; кричав, верещав і лїз бити. Бив ся він з людьми в громадї, а дома невістчині боки відвічали.

Боже, яке страшне вражінє зробив пяний Антін на Улиту. Сїнешнїми та хатнїми дверми він так гримнув, що аж шибки у вікнах забрязчали. — Антоне! Ан... Бог з тобою, щож ти? — казала Улита, перелякавшись його. — Ти... ти пяний?

— А-а-а... тобі що? А ти менї що? га? — ревів пяний, розмахуючи кулаками. Перший кулак прийшов ся у груди, трохи

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не впала Улита; ні, не впала, бо він схопив її за руку і раптово сіпнув до себе... Як сніп повалилась Улита... Зваливши до долу жінку, Антін почав місити колінами і товкти кулаками... А кулак у Антона той же молот... Діти в крик: зробили ґвалт такий, що аж у сусіда його чули! Ускочив Карпо в хату і зіпхнув Антона, він поточив ся до полу та за щось зачепив ся закаблуком і упав гори черевом; лежучи долі він ще таки махав кулаками та посовував ногами і все щось белькотів, а далі заснув.

Підвелась Улита, а встати не змогла; сама спина знайшла стовпець, що підпирав лавку, і притулилась, а голова упала на коліна. Боліло й тіло, та Улита його не чула, бо боліло серце, і в грудях давило: — Мій Боже милий, за що се на мене спало? Що так його любила, що стільки топталась коло його дітий та хозяйства? Терпіти такий сором, зносити таку наругу... за що? — думала Улита, а сльози річкою лили ся. — Що з ним стало ся? Через що він розрішив? Правда, старостувати та не пити? Хиба се можна?

Улиту доси нїхто не бив, аж Антін знайшов ся. — Та за щож мене бити? за що? Мій Боже милий! — питала Улита сама себе, умиваючись гіркими сльозами.

— Не плачте, мамо! — казав Павло. — Ми вже не дамо бити!

— Так батько-ж пяні! — казав Пилип. — Як би вони тверезі, а тож пяні, а звісно, пяний сьвічки не поставить...

Горпина дужче всїх засмутилась.

— Коли маму бють, — думала вона, — а щож то менї буде?

— Аж ось коли я мужичка! — думала Улита, піднїмаючи очи на хату... Коли тут сидять усї дїти: зараз Горпина з лївого боку лицем до лави; Настя по праворуч очима на хату; Павло коло самих ніг; біля його з боків Наталка і Одарка; малі дїти, як черва вшилась між великих; один Пилип стояв осторонь та все бубонїв: „Батько пяні! Як би вони тверезі, а то...“

Улита походила на справжню квочку. Сьміх і горе! Як не важко було Улитї, а побачивши себе між дїтьми, вона нехотячи засьміялась.

— Чого се ви понадувались, сичі? Привикайте, мої голубята, бо видиме дїло, сей сором прийдеть ся нераз терпіти... — Хлопцї! — казала далї Улита. — Ви-б розвули та роздягли батька! — Вона повернулась до порога, щоб не бачити пяного.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Відкрийте котра верх, нехай хата провітрить ся! — Смерділо горілчаним духом: ніби відро або два горілки розлили долї.

— Ходїмо, Горпиночко, до тебе в гості! — казали заплакані очи.

— Ходїмо, матусю голубко! — відповіла плаксиво Горпина.

І вони усї гуртом пішли у малу хату.

— Ось саме тут пять років перед тим, яка я була щаслива, як я любила! І казали, що мене люблять, а тепер?... Усї кістки болять, а сором який?... Боже правий! — І вона повалилась на піл ридаючи. До неї пристали дїти; усї в купі розвели таке голосїня, гірш ніж по мертвому. Сей дзвінок голосний: в ту-ж мить по всїй слободї знали, що сталось у Дубів. Кому сльози та сором, а нам утїха та радість. Тим за Антона не хотїв нїхто йти, що знали його норови. Аж Клюсівна вирвалась! — Знати-меш же ти батька свого, знати-меш! Голосити-меш по своїй голові, Улиточко, та ще й дуже... Клясти-меш день і годину! — та ще багато-багато дечого шипіли сусїдоньки та віщували тодї щасливій Улитї... Коли нї, минув рік, тихо та мирно було у Дубів; минуло два — у Дубів завелась зайва коровяка та коняка; почали Дуби більше засївати, більше волів годувати; Дуби богатїли, бо Антін статкував, і все гаразд було. Що сичало та гарчало, усе вмовкло: всї дивувались, усї питались, що стало ся з Антоном? Аж тепер, як Антін почав старостувати над жінкою, аж тепер сусїдки підняли голос...

— Ага, старостихо! а що! а я казала...

— Знати-меш дубівські кулаки!

— А то розприндилась, ось то я людина на всю слободу, — на́ тобі!

От коли було подивити ся на хрестян, та ще благочестивих, як вони радїють чужому горю та тїшать ся сусїдським нещастєм. Сусїдки збігались по дві-три в хату і цокотїли. Тїтка Палажка побувши в деяких хатах, забігла й до Клюсів.

— А ви, кумо, бачу, й не знаєте, що у Дубів робить ся?

— Нї, не знаю; а що, кумо? — спитала тїтка Марія.

— Там староста... так побив старостиху... так побив...

Тїтка Марія, як сидїла за прядкою, боса і в одній сорочцї, так і кинулась до Дубів та прожогом у малу хату.

— Що се тобі Бог дав, Улито?

— Та нїчого, мамо, так!... — І сльози полили ся ще гірше.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Ми вже, бабусю, не дамо матери бити, їй же Богу, не дамо! — казав Павло. — Се несподївано сталось!

— Так щож, як батько пяні! Як би вони тверезі, а то... — своєї співав Пилип.

— Пяні та пяні! Хиба як пяні, то зараз бити ся! — гримнув на його Павло. — Мовчав би ти лучше! Йому дуже було жалко матери.

— Не вбивай ся, сину, дуже в сльози! — раяла мати. — Берись швидче за роботу, мерщій забудеть ся!

Тверезого чоловіка Улита докоряла, що розрішив горілку, благала опамятати ся, він мовчав; вона почне плакати, Антін тїкає з хати, з оселї; а піде на слободу, там напєть ся...

А скажіть по совісти: чи може староста не пити, а потім і не бити?

Куди-б він не пішов, до якого-б начальства не вдарив ся, всї одно говорять: „Бий! ти один у мене несправний!“ „В морду їх бий!“ Та ще або кулаками по столу гримає, або ногами тупає, приказуючи: „Моєю рукою бий, дивити ся на них с...!“ Вибіжиш із такої бані, здаєть ся, очима людий їв би... А на слободї напувають, така думка — піддобрити ся, а тодї самі руки ходять. До дому прийде, жінцї та-ж честь.

За се староство прокляте кільки раз болїло тїло, а душа без перестанку млїла у бідної Улити. Що бійка, лайка та сором, а то таки єднаня пропало. Колись супруги жили по людськи: між ними була тиха розмова та порада, а тепер, як тверезий, з очий тїкає, – мабуть совість тодї виринає, — а як пяний, від його треба ховати ся. Ще у лїтку, в будень, коли всї бувають у роботї, якось жилось, а що в осени та зимою — пекло було у Дубівській родинї. Щоб сталось з чоловіком, як би він постаростував років пять, сїм, або всї десять? Одним одна утїха випала Улитї за сї три роки, — знайшла вона собі дочку.

— На́те вам, кумо, дївку Параску! — казала кума, прийшовши від хреста. — Нехай здорова росте та щаслива буде!

— Спасибі, кумо! А, Парася, Парася... — Улита згадала, як її вперве привитали у сїй хатї, а як тепер живеть ся. Рідна Парася була й утїха і приятель.

Крім дитини-втїхи, Улита розважала себе спогадами про Варвару. — Казали люди, що дурна ти, сестричко, прозвали тебе безклепкою... Брехня се все! — Улита сидїла біля печи; вона

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вже дотопила, та ще жевріло. Хозяйка дивилась на жар, а гадки були про сестричку. — Не знала ти наших любощів, гидка тобі була наша праця, і ти покинула нас, тай добре зробила! Тепер, десь там далеко-далеко, за муром манастирським ти читаєш, співаєш та Богу молиш ся! А нашого пекла зовсім не знаєш... Нї, нї, сестричко! Ти розумна, ти й щаслива!

Так то часто-густо згадувала мужичка паняночку. По правдї кажучи, Улита була щаслива! Як не щаслива, коли у неї була мати? Де-б вона виплакала своє горе? Від кого-б почула слово утїхи? У кого-б побачила вона на очах сльози?

Тодї заходжувалась Улита гамувати матїр: — Не плачте, мамо, — така вже моя доля!

А як упало хозяйство у Дубів! Старого не було у млинї сидїти, туди ходив Антін... А де найлучше випити, як не в млинї? Иньші старости добре підправлялись, походивши з громадською калиткою, а Дубови боком виперлось старостуванє.

Що бабі, то й громадї! Антін однаково жив: як дома, так і між людьми. Одного побив, другого, а там дуже й розлакомив ся. Його гамували й дома і в громадї. Так куди вам!

— Хиба я сам від себе так поступаю! — казав Антін. — Менї приказ дано: „Як що до чого, так і бий!“ Сей приказ староста сповняв акуратно, не розшолопавши своєю головою, що нїкому ворогів налигував, як собі.

Уже на другий рік усї ворогували: нїхто й чарки не піднїс, а вже добре розпаскудив ся староста, — треба було пити свою, через се Антін лютував.

— Еге-ге-ге! Дубе, Дубе! щось ти розшумів ся дуже! — казали люди.

На третїй рік сього нещасливого старостуваня прийшов із волости приказ: Петрівчанському старостї везти рекрутів у город. Як не крутились, як не вертїлись, а прийшлось старостї їхати своїми кіньми. В осени, звісно, яка погода; стало шкода коний Антонови, і він поїхав сам один, не взявши й хлопця з собою. В городї пробули три днї. На четвертий день Улита нудьгувала... Ще з досьвітку вона почала думати про Антона; чом вона не думала про його вчора, або позавчора, — і гадки не було. Ще й рада була, що „нема крику, тихо в хатї“, а сьогодня коло серця пече, і так важко на душі, хоч би сльози полили ся, чи не полекшало-б, а Антін стоїть перед нею як живий. Тільки не Антін

Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

староста, ні, а той Антін удовець, який він був вісім років перед тим.

— О, мама плачуть! — помітив Павло за снїданєм. Колись він був ворогом, а тепер любив мачуху, як не кожен син і рідну любить.

— Еге-ж, сину, плачу! Та сама не знаю, чого сльози ллють ся! — каже Улита, втираючи рукавом сльози. — Така печаль узяла, що й не знаю, що-б робила! — Хозяйка сїла на лаву проти печи, і підперши долонею щоку, а другою рукою лікоть журила ся. — Що то наш батько так довго не їде, коли-б чого не сталось...

— Бач, і дістаєть ся матери від батька, а вони таки шкодують за ними! — подумали всї дїти враз.

Тільки Парася трохи розважала Улиту, а як сїдала вона за прядку, нудьга її обступала. Вона пішла із хати порати ся коло скотини.

— Мабуть ми, Карпо, молодих волів годуємо...

— Тай менї здаєть ся, що вони молоді для годівлї: тільки виростуть, а гладкі не будуть...

— Щось ми з тобою, коваче, погано хозяйнуємо! — казала Улита. — Гурт наш що день більшає, а хозяйство гіршає!

— І прямо, що „гіршає“! Та щось ви, мамо, сьогодня сьвітом нудите? — казав Карпо, глянувши на неї.

— І сама, голубе, не знаю; тільки побачиш-побачиш, що щось сталось з нашим батьком: отак почувала я себе перед тим, як Варвара помандрувала!

Пилипівчаний день — година, а здав ся він Улитї роком. Не обідавши і не вечерявши, вона лягла з Парасею і не счулась, як заснула, правда, не надовго: за вечір вона мабуть разів три прокидалась, питаючи:

— Чи не приїхав?

А потім того таки добре заснула. Родина повечерявши та помоливши, стелилась уже спати, як загавкали всї собаки, а далї враз умовкли і почали вити.

— Що воно за знак? — хтось спитав, і усї понаїжувались.

Собаки вили чим раз дужче. Хлопцї кинулись на двір, а дївчата в малу хату до Карпа. Побачивши хозяїв на дворі, собаки ще дужче загавкали та завили, — разом кинулись до воріт. а люди за ними. За ворітьми стояли Дубівські коні, а на бричцї нїкого

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не було. Підійшов Карпо до брички, відтіль відгонило горілкою і щось харчало.

— Ну, се звісно! — каже Карпо, і всї подумали: „Батько пяні“.

Собаки виїдають... поспинають ся на бричку та своє провадять.

— Та не підеш! — кричав Карпо на собак. — Немає менї чим потягти вас; бач, як скучили!

— Винесїть котра лїхтарню! — гукнув Павло.

Узялись до коний; віжки між ними, в болотї і порвані; усе позасисалось та позатягалось; на силу випрягли вимороченy та вимучену скотину.

Який страшний був батько пяний, а дївчата не втерпіли, щоб не подивити ся. Одарка сьвітила, а Наталка полїзла на бричку. Ставши на східцї та заглянувши у ящик, дївчина крикнула не своїм голосом:

— Кров! їй же Богу, кров! — І вона впала до долу.

— Яка там кров, де кров?

Усї обступили бричку; Карпо узяв лїхтарню і посьвітив у ящик. „Ой, Боже мій милостивий!“ — прошепотїв Карпо тай відвернув ся, бо в очах потемнїло; лїхтарню до долу поставив, бо руки зімлїли, а серце як стукало: здавалось, вискочить із грудий.

— Убито, батька вбито! — крикнули хлопцї враз. Вони все зрозуміли, дивлючись на Карпа. Всї голосили, здіймали руки до неба і стояли навкруги брички, а там на днї лежав безщасний Антін, валяючись у своїй крови. Собаки лизали снасть, живились хозяйською кровю... часом тільки гавкали та вили...

Хто його побив? Де се сталось? За віщо так знївечили людину? Усе пропало, як на сей день! Подейкували, що заробив він собі се старостуючи.

Всї плакали і усї стояли коло брички... Позбігались сусїди на сей ґвалт; прийшли й Клюси.

— Не ночувати-ж йому тут! — казав дядько Степан. — Треба щось робити! — І він полїз до Антона, лапнув за голову і вимазав ся кровю... Дядько Степан не бачив ще людської крови, а тут довелось мазати ся нею.

Кров у жилах занїміла, тїло затрусилось, а про те він таки крикнув:

— Цитьте: він живісенький, треба тільки ратувати його!

Внесли Антона у хату і положили долї на соломі. Тут тільки побачили дїти страшного батька: із рани на щоцї й доси кров

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

слизила, а на лобі вже запеклась, уся одіж закровавлена... Скільки тут було плачу! Який сум та скорбота обступили Дубівську родину!

— Дїти, деж се мати? — спитала тїтка Марія.

А мати спала, ніби не в її хатї се дїялось.

— Улито, Улито! Устань бо! — будила її тїтка Марія.

— Се ви, мамо? Чого се ви прийшли, а дїти чого плачуть? А я сплю та сплю, не висплюсь!...

— Антін приїхав та дуже хворий!

— Хворий? Мій Боже! Я його дожидала й виглядала, а се, як на теж, заснула... — Говорючи се вона вийшла на хату і побачила...

— Антоню мій, голубе! — І як сніп повалилась на груди неживого чоловіка.

Дїти побачивши, що й мати упала, підняли такий плач та галас, що вся Петрівка збіглась. А Улита, коли хочете, таки щаслива: що в неї було-б, як би вона не заснула перед тим хоч на годину? Була-б здуріла, а тепер тільки зімлїла! Її водою відлили.

Прийшовши до памяти та почувши дитячий лемент, Улита почала гамувати та голубити дїтвору. Вони повлазились до матери, бо мати сидїла коло побитого, не маючи сили підвестись на ноги. Дїтий благає не плакати, а у самої сльози так і ллють ся... Де там уже не плакати!

— Друже мій, хозяїну мій, як же тебе знївечено та покалїчено! З ким ти бив ся? Хто тебе так порізав?!... Порадинку наш, як же ми без тебе в сьвітї проживати-мем? — припавши до грудий голосила мати.

Доси дїти боялись підходити до батька, а тепер хто ноги, хто руки цїлував, а мати слїзми рани умивала, і всї голосили.

— За попом би поїхати! — казав хтось із старих.

— Та вже поїхали!

— Хто поїхав, Горпино? — спитала Улита.

— Карпо та Павло, вони зараз же перепрягли коні тай поїхали...

— Бач, вони вже й поїхали, а я все висиплялась! — казала Улита, обмиваючи рани та гамуючи кров.

Антін тільки дихав, а на виду був жовтий як віск.

Пилипівчана ніч годиною здалась Дубам. Ще тільки сїріти почало, як повернув ся Карпо.

Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Приїхали... привезли! — казав Пилип увійшовши в хату.

Усї повставали, понасторочувались, щоб то кланяти ся, як увійде піп, коли замісь його з'явив ся фершал.

— Та се ви, Петро Семенович? — підскочив до його дядько Степан.

— Та я-ж, хиба не пізнаєте, дядьку Степане?

— От і добре, от і спасибі вам, що приїхали!

— Й правда, що спасибі! Хиба піп такого сповідати-ме?

— Ратуйте нас! — кричала Улита, простягаючи руки до фершала.

— Та чого-ж я, тїточко, й приїхав, як не запомогти! — відповів він. — Тілько душно в хатї; топіть по трохи! Добре, що хоч долї лежить, а то-б ви його задушили: на що стільки людий?

— Бач, який: тільки на поріг, зараз лаєть ся! — думали люди, тїкаючи один за одним.

Фершал у нас був тутешнїй родом, аж у волости тільки жив! і людина був нїчого, а увійшовши в хату до богача, зовсїм гарний став.

— А-а-я-я! — казав фершал, приступаючи до хворого. — До чого достаростував ся ти, Антоне Трохимовичу?

Аж фершал довідно доглядїв ся, що були рани і на плечех, де сорочка прикипіла до тїла; на щоцї треба було зашити.

— Не вбивайтесь даремно, Улито! — казав фершал. — У серединї в його усе цїле (сьому у нас нїхто не вірить, щоб можна було знати, що робить ся в серединї людини). Годуйте його добре: варіть зупу курячу, пражте молоко та заливайте! Багато крови із його вийшло! — кінчив фершал. — Через те такий слабий;

Улита не відходила від хворого, не спускала його з очий. Тїтка Марія зайшла до Дубів на другий день, там тільки що пообідали і всї в один голос поскаржились, що їх мати з учора нїчого не їсть.

— Чи не здуріла тобі мамка! — каже тїтка Марія. — Зараз менї ступай їсти; бачу, молодице, мало тебе били: доси не вивчили терпіти; а як і справдї Бог смерть дасть, тай ти до його в гріб ляжеш?

— Не кажіть так, мамо, я не хочу!

— Чого-б ти не схотїла! — відповіла тїтка Марія, простягаючи руки до Парасї. — Іди до мене, моя дитино, бо твоя дурна мати сама пропаде й тебе заморить! Сказати-б — сама,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

а то ще й дитину годує! Умийте її, дїти, та нагодуйте! А дїтям того й треба!

— Чого се ви мене обступили, як грішну душу? — казала Улита дїтям, дивлючись на них заплаканими очима. — А ти, Горпино, не трудись, бо... не хочу я їсти!

— Так поведїть її, дїти, та погуляйте, коли вона вже засидїлась...

Гуляла Улита мабуть з годину... Ще більше серце надірвала: нїчого не миле, нїчого не треба, а що робить ся, все не так!

Увійшовши в хату, вона посьорбала чогось, щоб матери догодити, тай не знала, де себе подїти, бо мати сидїла біля хворого.

— Ляж, Улито! — казала тїтка Марія тихо та любо. — Я не відійду від Антона! — І вона вдарила по подушцї, поправляючи її.

— А постїль де? У запічку, в ногах хворого. Хиба Улита не щаслива?

Антін поправляв ся дуже помалу: тільки у тиждень він міг лежати на боцї, тільки тепер почали гоїти ся рани на спинї. Мабуть легко позбути ся крови, та дуже важко придбати її. Правда, Антін був здорової натури: тїло його не ятрилось, так на силах дуже впав. Фершала до його возили що третїй день. А як зрадїла Улита, почувши, що приїхав старшина відбирати староство від Антона. Боже! нїби янгол хату перелетїв, так вона зрадїла панам. Приймала і шанувала їх Улита, як могла, як зуміла, та все допитувалась, чи ще ходити-ме Антін старостою?

— Та тут время вже коротке! — казав старшина. — Доходить і кандидат, а з нового року другий заступить!

— А от що, молодице, зроби! — каже писар. — Дїло заводь: хиба можна прощати такі речи, хиба можна так нївечити людину? Треба шукати винуватого!

— Добродїю! — каже Улита. — За три роки так ввірились менї сї дїла, так доїли вони до живих печінок, коли-б, Господи, підвів ся, та нехай здоров зносить, що заробив; не хочу я більше сих дїл!

Пани забрали медаль, печать та книгу і віддали се все кандидатови.

Улита була така рада та весела, як пішли пани з староством, що заходилась жартувати коло хворого: — Теперечки, дядьку, видужуйте, та будемо щось робити, — годї вам панувати!

Generated on 2015-07-05 10:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— І я кажу: годі! Будемо знову мужикувати! — відповів Антін стогнучи. — Коли-б Господь підвів!

Почав підводити ся Антін тільки перед новим роком, а до памяти прийшов аж весною, як пішли сіяти.

Саме на Стрітенє прийшов за Антоном десятник, щоб він ішов у громаду, бо щитати-муть його.

— А й справді! — кинулась Улита. — Ще-ж на йому й гроші є?!

Гуляючи під хатою можна було чути, як у громадї казали: „Я-ж тобі віддав!“ „Ти-ж від мене відобрав!“ — то-що...

Улита сидїла на призьбі і слухала, а громада усе „цок та цок“ на щотах. Був і розхід. Тільки що року й зіставалось що небудь на старостї: коли пятнацять, а коли й двацять, а з третього року ще більше... Нарештї того з Дуба правили шістьдесять сїм карбованців і девятьдесять три копійки.

— Так скільки кажете? — спитав Антін.

— Всїх с тебя слєдуєт получить Петровскому обществу шестьдесят сем рублей і девяносто три копєйки! — відповів писар. — Вот тєбє на замєтку! — І він написав на папірчику: „67 р. 93 к.“.

Взявши папірчик, Антін простяг ся до дому; Улита вийшла йому на зустріч, бо як не прислухалась, а почула тільки „шістьдесять“.

— Скільки там гроший правлять?

Антін мовчки подав їй папірчик.

— Ой, Боже-ж мій! — застогнала Улита, дивлючись на „замітку“. — Чи знайдуть ся у нас такі гроші? Деж вони візьмуть ся? — спитала Улита, ідучи в хату. За нею пішов Антін, Карпо, Горпина, усї дїти великі і малі.

— Аж от коли староство, брате, вилазить боком! — казав Антін до Карпа, сїдаючи на лаві.

Улита дістала зі скринї гроші і положила перед Антоном, а сама відійшла.

— Почисли, брате, скільки їх тут є?

Карпо став числити гроші, а дїти обліпили стола: малі бігали поза спинами і стромляли свої голови між великих. Павло, Одарка та Наталка читали „замітку“ і дивувались. Улита з Парасею сидїла у запічку і сумувала. Як блискавка мигнули перед нею пять років щасливих і як віл у ярмі повзло старостуванє... Скільки бійки, лайки й усякої неправди пережилось... А з грішми

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що він робив? Не так, як колись було, що супруги знали вхід і вихід кожної копійки; вони радились між собою, за що продати і за скільки купити; гроші були на схові в Улити. Теперички не те: Антін гроші носив при собі, ховав ся з ними, як з чим добрим. Нїхто не знав, скільки він узяв за воли, чи за хлїб! Нї разу за три роки не числили ся гроші! Скільки губив він їх, скільки виймали у пяного, а скільки пропито?!...

— Пятьдесять один карбованців і трицять копійок! — каже Карпо.

Як крізь сон почула Улита, а через те запитала, і Карпо промовив:

— Деж ми решту візьмемо? — спитала Улита.

— А у тебе нїчого немає, Улито?

— Їй же Богу, нї копійочки! Я тобі всї віддала!

— Та чого ти божиш ся? Хиба я й так не повірю! — казав Антін кривлячись, бо стидно йому стало. — Я тільки не знаю, як я з громадою розійду ся?

— Трохи заплати! — казала Улита сякаючись. — А то може-ж таки повірять?

— Скільки-ж менї віднести, Улито?

— Бач: тепер Улито та Улито, а як я коли прошу тебе, то не слухаєш! — І її трошки лекше стало на серцї.

— Порадь мене, голубонько, при сїй пригодї! — благав Антін. — І жити-мемо знов, як колись жили!

З дитиною на руках Улита підійшла до стола і почала на ново розбирати, скільки довгу, скільки гроший є.

— Не можна-ж нам зістати ся без копійки при хатї! — каже Улита. — Віднеси сорок, ну, та ще візьми одного на копійки, а скільки зістанеть ся?

— Двацять сїм карбованців, мамо, ще буде на нас! — вставив і Пилип своє слово.

— А сї, кажу, може повірять тобі до ярмарку, чи що? — каже Улита.

— Нї, тільки не до ярмарку, бо хто його знає, що ще буде з нашими волами! — каже Карпо. — До Покрови просись, Антоне!

— Коли дає зараз сорок, то на Покрову, щоб віддав двацять, тай буде з його! — казав дїд Михайло, що колись постановив старостою. — Далось воно йому й так знати!

— Так воно й буде! — казали люди.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Громада пристала на пораду дїда Михайла і подарувала Антонови трохи довгу.

— Спасибі вам, люди добрі! — казав Антін, знявши шапку. А як серце болїло Антонови після сих слів; ой, ішов він до дому дужий і відважний, бо чув у собі якусь силу. Ідучи до дому Антін кляв ся і божив ся, що до віку не пити-ме.

— Ну, дружинонько моя! — казав Антін, увійшовши в хату. — Скінчив я староство, а враз із ним, повір менї, пропаде наше безголовє: зарікаюсь в останнє пити, чи чуєш, Улито?

— Чую, друже, і вірю! — відповіла Улита.

— До віку не пити-му і дїтям закажу!

— Як не старостувати-меш, то й не пити-меш, я се добре знаю! — радїла Улита.

— Та нї, нї, не ходити-му вже; я теперички вільний козак! — казав Антін.

— А набувати тебе не заставлять? — спитала Улита.

— Ще що вигадай! — огризнув ся Антін.

— А отже, як служать у строку, чи там у году, а потім ще набуває тай набуває! — каже Улита. — А ти довго-ж ще й хворів...

— А тут не так: до нового року менї строк, а тепер, бачиш, Чайка заступив?

— Ну, може настановлять тебе десятником, або що? — запитувала Улита крізь сльози.

— Та не вигадуй, Улито, Бог знає чого, а слухай, що кажу! — промовив грізно Антін. — Зарікаюсь пити до віку, де-б я не був, чим би я був!

— Боже тобі поможи, Антоне, здержати твій варік! — казала плачучи Улита. — Ти й сам добре знаєш, як Бог карає тих, хто не сповняє своєї клятьби! — Улита зовсїм плакала, сховавшись за Парасю.

— Чули, дїти, тай ти, брате, з жінкою, що я сказав? — спитав Антін.

— Чули, тату, чули! — відповіли дїти.

— Чули й ми! — казав Карпо з Горпиною.

— Так будьте свідками перед Богом і людьми, — каже Антін, — тай ще памятайте, що винен я у громаду двацять карбованців, щоб невідмінно віддали, як я не доживу!

Антін помолив ся до образів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— От що сьогодня зробимо! — казав Антін до Улити. — Піду я по батьків, тай ще по добрих людий, попрошу їх до себе на бесіду, тай погуляємо, як давно вже не гуляли люди в нашій хаті!

— І правда твоя, Антоне! — відповіла Улита. — Піди по людий!

Усї дїти чмелем загули, зрадївши, що у них буде бесїда.

— Ой, Боже-ж мій! — каже Горпина веселенько, ще й головою мотнувши. — Сеж треба порати ся?

— Що, мамо, варити-мемо на вечерю?

— Та треба-ж чим небудь людий прийняти! — відповіла Улита.

— А я самоваря поставлю! — каже Пилип.

— А ти його вчора чистив? га? — спитала Одарка.

— Чистив! А чого-ж ти: „Липочка та липочка!“ Який я тобі „Липочка?“ — Всї сьміялись.

— Нї, Пилипе! — каже Улита. — Ти підеш по Настю та Кирика (так звав ся Настин чоловік).

Всїм знайшлась робота і кипіла вона у кожного. Далї житє у Дубів ішло щасливо.

— Добре й богатїти, як у них своя капелїя! — казали сусїди, дивлючись, що у Дубів знов налагодилось господарство.

У Дубів було до чого руки приложити, та до того ще й гурт, а працювати їм не вчити ся. А як же й роки випали урожайні, то були вони пани над панами: поденщини та строків не знали, а дома собі проживали. Тільки прозивати їх стали Шрамами: на лицї у Антона зістав ся довгий рубець від рани. На хозяїна казали Шрам, а на Улиту Шрамиха; як їх дївчина вирівалась, на неї — Шрамівна, а на хлопця — Шраменко.

Часи старостування доїли до живих печінок, так глибоко в'їлись в душу й серце Дубам, що вони з сього часу почали числити роки. На другім роцї оженили Павла; взяли із Вербівки далеку родичку Горпини — Явдоху Раківну.

— От коли поєднались Дуби з Раками! — жартували сусїди.

Через рік Антін та Улита стали дїд та баба. На третім роцї віддали дївчат. Одарка пішла за Григора Клюса, далекого родича Улити. Сїй парі усї були раді.

А Наталка зовсїм пішла із Петрівки. Улита дуже жалкувала і довго сперечалась, не хотїла далеко давати.

Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Мамо, у них є бричка і добрі коні; я їздити-му до вас у гості! — каже Наталка, піймавши Улиту на самотї.

— Бач, яке добро? — каже Улита. — Ти його жалієш, а воно на що зорить ся; так іди-ж з Богом, коли така єси!

— Як же менї вам, мамо, сказати, що я полюбила? — думала Наталка, пильно дивлючись на матїр.

Так то розпарувались Улитині близнята. А далї посипались дїти: у Улити, Горпини і Явдохи. — Ого-го! У Дубів завелось! — жартували люди.

А ще далї Дуби почули, що їм тїсно на батьківщинї, — се раз, а потім таки Карпови з Горпиною хотїлось бути справжнїми хозяями: як живеш з старшим братом, то все здаєть ся, нїби у сусїдах... А як Антін старший, то йому треба було виходити, а Карпови зіставати ся на батьковім дворищі. Антін почав прохати у громади ґрунту на оселю.

— Се таке, що треба! — сказали в громадї і відвели шматок пустиря в кінцї слободи.

Ся місцина звала ся у нас хутором, і дуже чудно було Дубам тут оселяти ся. Дїло було весною, коли усї люди живуть на вулицї, а на хуторі теперички зовсїм пусто. Дуби і Дубинята побували на новім дворищі, і нїкому воно не подобалось.

— Погано там буде! — казали дїти.

Підстарші сумно дивили ся на дїтий та дивували ся про себе.

— Бач, і вони таки розуміють!

А старі так прямо журили ся.

— Що робити, стара? — питав Антін.

— Я таке надумала, що й не знаю, чи його казати, чи мабуть лучше мовчати! — каже Улита.

— Мабуть лучше казати! — допитував ся Антін.

— Піду я до батька та прохати-му: нехай продадуть нам свою оселю! — каже Улита. — Як би продали...

— Бог би з тебе говорив, дружино! — вирвав ся Антін.

— І я піду дїда прохати! І я піду! І я, я! — закричала дїтвора.

— Сядьте! — крикнула на них Улита. — Однаково що року город наймають, а дворище буряном заростає! Так піти, чи що?

Антін не чув її питаня: він пильно дивив ся на її вроду та міркував, якою то скотиною треба бути, щоб знущати ся над вірною дружиною.

Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Улита промовила своє питанє.

— Та Боже тобі поможи! — відповів він.

Улита з Парасею пішли до дїда та до баби на пораду.

Парася була дуже втїшлива дївчина: не даремно її любили старі й малі.

Оселя дядька Степана була простора, старої займанщини, коли було вільно займати ґрунт і землї брати, скільки треба.

— А що скажеш, Маріє? — спитав дядько Степан, вислухавши Улиту.

— Щож я скажу! — відказала вона. — Як ти думаєш?! Може справдї нехай становлять хату: після нас чужим дістанеть ся!

— От що, сину! — каже дядько Степан до Улити. — Продати не продам! Коли ми віддали тебе з порожнїми руками, то дарую я тобі нашу оселю, нехай Дуби знають, що й ти принесла їм що небудь! Чи правду я кажу, Маріє?

— Та вже-ж! А то як заберуть ся на хутір, скучно нам буде!

— То піди-ж, молодице, за Антоном, та ми з ним побалакаємо! — казав батько.

— Так спасибі-ж вам, тату, тай вам, мамо! — казала Улита, кланяючись батькови. А потім вони поцїлувались, а Улита ще й чолом дала, нїби хотїла сказати: „Моє буде зверху!“

— А я у бабусї гуляти-му! — казала Парася, присовуючись до бабусї.

Дядько Степан видав бумагу, що віддає свою оселю Дубам.

Павло з Пилипом добули книжку, де був плян якоїсь хати, і почали плянувати. Зразу батьки сьміялись, а потім і самі попристановали хто куди: Улита держала руку Павла, а Антін за Пилипом тяг. Усї хотїли одного, щоб хата не дїлилась на дві половини. Спорили лише про те, де бути кухарнї та кімнатї.

— Одна така велика? — питає Пилип.

— Ну, дві кімнати зробимо! — відкаже Павло.

Як збіжать ся, так і заспорять. Скільки вони паперу перевели!

— К бісовому вас батькови! — каже Антін. — Так папір переводити; щоб завтра привезли піску, тай плянуйте на йому!

От коли робота була малому і старому. Нарештї таки доплянувались.

На однім кінцї подовжньої стїни мав бути рундук і надвірні двері; від сих дверий вуличка до противної стїни; поуз сю стїну

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

подовжня вуличка, а з неї йшло двоє дверий у кімнати; відсїль же топилась груба, що була поставлена між кімнатами.

— Ти ви-ж, хлопці, й комору причепіть тут де небудь! — каже Улита.

— Правда ваша, мамо! — відказав Пилип. — Біля малої вулички, а двері пустїм проти дверий: із кухарні прямо у комору!

Як бачите, хлопці напутали: крім кухарні, де тільки обідали, була кімната старим, а друга задля Павлової родини, ще й чистий куточок про чужого чоловіка. Правда, вуличок багато, а тїкати нїкуди, як не дай Боже пожежі; погано й те, що не коморою постановили проти лютої погоди, а довгою вуличкою: хата була-б тепліїша.

— Ну, молодці-хлопці, що випутлялись із двох половин! — казали сусїди і я за ними.

Осїнь на дворі: краса і радість селян! Тай ще випав гарний день: у ранцї лиличка була, а з половини дня виглянуло сонечко, уже воно мало сховати ся і на прощаня ясно-преясно засяло; і тихо було, дуже тихо. В Петрівку в'їхала крита бричка з черницями. За осїнь не одна така бричка відвідає нас. І кожен раз аж серце щеміло у Клюсів... Дядько Степан не став балакати з ними, а по первих утїкав від них, а далї... До всього привикає людина, привик і дядько Степан зустрічати черниць і подавати. Тїтка Марія не пропускала нї одної брички, нї одної черниці, щоб не розпитати про дочку. В'їхавши в слободу, ся бричка не знала куди піткнути ся. До Клюсів би прямувати... Так хто його знає, чи стидно, чи страшно було, а тільки вона вдарилась до Дубів, шукаючи сестру, і нагодилась на Горпину; ся повела її на нову оселю...

— Мамо, я вам гостю привела! — казала сьміючись молодиця до Улити, що сидїла під пічю і чистила картоплю на вечерю.

— Спасибі, голубко, сїдай у нас тай ти погостюєш! — казала Улита, поки черниця хрестилась та поклони відмахувала.

— Здраствуйте, сестрице! — процїдила вона, кланяючись Улитї.

Нїби десь за стїною промовив знайомий голос. В очах потемнїло, руки попадали.

— Варвара!? — ледви промовила Улита. Вона не змогла встати і лише на силу руки простягла до сестрички.

— Нєт, нєт: я тепер раба божія Меланія! — казала черниця, хоч її нїхто не слухав.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тільки придавивши сестру до грудий, Улита почула в собі силу, і все разом полилось: сльози, плач, лемент... А далі хозяйка встала і почала носити по хаті гостю як дитину, цілуючи і обливаючи її сльозами...

— З того сьвіта, чи що, сестричко, з'явились ви до нас? — питала Улита, плачучи.

Плакала й Варвара, та думала про себе, чи пустить сей ведмідь її живу.

Улита не знавши ні голоду, ні холоду, в тілі була (давай їй Боже на здоровлє), а щоденна праця виробила силу. Улита була правдива молодиця, а Варвара — тріска, та ще й жовта на виду; очий не бачив, бо вона все дивилась у землю: „Стидно дивити ся людям у вічи!“ — кажуть черниці.

— Пустіте, сестрице! — проговорила черниця.

— Як на теж батьків немає дома! — казав Антін. — От хто зрадіє, так се мати!

— А гдє же родители? — спитала гостя і їй стало лекше на серці, що незабаром батька побачить.

— Та поїхали на ярмарок, а там і в Семенівку до тітки Явдохи!

— По прежньому, значить — єздять в гості, раз в год! — голоснійше вже сказала черниця.

— Еге-ж! по старовині! — відповів хозяїн.

Від сієї розмови всї поторопіли, бо почули, що з ними балакає чужа людина.

Улита кусала губи, щоб не вилаяти ся, аж утікла з хати, як почула, що Пилип штокає з тіткою; а далі подумавши добре, промовила до себе: „Бог з нею, вона зовсім чужа нам!“

— От бачте, мамо, добре я зробив, що відмежував сьвітлицю! — казав Пилип за вечерою. — І є де спочити матушці з челядю!

— Щож ти, Пилипе, все розпитав матушку про манастирське житє? — спитала Улита.

— Де вам, мамо, усе! — відповів Пилип. — Там мабуть і за рік не переслухаєш, як там у них...

— Чи не думка й самому в манастир? — перебив його Павло, відламуючи хліба.

— Се вже навряд! — каже Антін. — Як вийде на вулицю, то всї дівчата покотом ідуть!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Та він хиба в ченці? — каже Павло. — Він між черниці..,

— Отсе так! Сьому й я повірю! — сьміяв ся батько, а за ним усї.

— Павлови мабуть! — огриз ся Пилип. — Голодній кумі хліб на умі!

— А ти думаєш, я-б не пішов у манастир? Тільки з Явдохою! — каже Павло. — Сам не хочу!

— Бач, чого схотів?! Ще й з Явдохою...

Знов усї сьміялись.

— А чом не йти в манастир? — каже Павло. — Бач, якою бричкою та якими кіньми їздять?

— На хозяйстві таке добро наживеш? — кінчав він.

І на другий день не було старих Клюсів дома. Гостя дуже турбувалась і не знала, що робити. Пилип цїлий день був з тїткою черницею; він більше її розпитував та дещо й розказував. Розмовниця дуже здивувалась, почувши, що дїд подарував Дубам свою оселю.

— А землї він вам ще не подарував? — кинулась вона і пильно дивилась на небожа, забувши чернечий звичай.

За вечерою Пилип розповідав, як журять ся бідні „тьотя", що мабуть вони поїдуть далї, не побачивши бабусї.

— Нехай поїде котрий за матїрю! — казала Улита, ставляючи на стіл миску. — Вони там з тиждень проведуть...

— Ти бачиш, що ми розпочали покрівлю? — відказав Антін. (Саме тодї повітку перекривали).

— Та я вже вийду до вас! — відказала Улита.

— Ну, хиба що так: менї коний не шкода, аби наша робота не стала!

Улита дуже мало балакала з сестрою, а більше з боку її розглядала та прислухувалась. Не подобалась мужичцї нї мова чернеча, нї їх погляд, нї постава: їй здавалось, що сестра ще гордїйша стала. Між черницями Улита побачила не молоду вже, низеньку та товстеньку жіночку. Звали її черницею Варварою, вона то й розповіла Улитї про манастирські сестри.

— З початку вашій сестрицї було дуже добре! — казала тїтка Варвара. — У матушки ігуменї днювала й ночувала, у неї-ж їла й пила, а все за голос! Дуже вона хороше співала, як прийшла! Потім стала спадати з голосу, стало їй гіршати, а тепер зовсїм не співає! Тепер таке, що на матушки-б треба, та нї з чим!

Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Та сестриця-ж добре грамотні! — перебила Улита.

— За се її наш народ любить! — казала далі черниця. — Прочитає, як ніхто! Та сього мало! Положи три тисячі, тай будеш мантейною!

— Аж три тисячі!? — крикнула Улита.

— Менше не буде! А де їх узяти? Народ тепер, самі знаєте, який повів ся: на денці виносить, — часом обійдеш усю слободу, на карбованця не здадуть, а про гроші і казати нічого: нема їх ні в кого! Може ви чим поможете вашій сестриці? — кінчила тітка Варвара.

— Я? — не стямившись крикнула Улита. — Чим же я поможу? — А серце у неї так забилось, що думала вона, вискочить із грудий.

— Грішми, сестрице, грішми! — казала тихенько тітка Варвара.

— Де у нас ті гроші узяли ся?

— У вас хозяйство, слава Богу! — казала далі черниця. — Потягнути ся можна, сестрице!

По сій мові Улита стала тікати від черниць, а рідна сестриця ніби помякшала: дітий брала на руки і гостинців задля них знайшла. Чим більше припадала сестриця-черниця, тим більше холонуло серце Улити і вона чогось бояла ся.

Почувши від Улити її розмову з тіткою Варварою, насупив ся Антін.

— Не малої треба! — казав він. — Мабуть усю слободу нашу продай, то й то не набереш трьох тисяч!

Антін правду казав: як з'убожіла наша Петрівка, про се було писано.

— У мене нічого віддати черниці! — кінчив хозяїн сердито і вийшов із хати.

— Се я й сама добре знаю! — думала Улита.

Пилип застав діда й бабу на містї. Вони-б-прогостювали ще з тиждень; у свояка хата тепла, самі вони люди добрі, а дома дїти не плачуть, то їм й байдуже було...

Різко вразила вістка про наїзд дочки-черниці старих Клюсів.

Дід Степан вискочив із за стола, де обідав; кинувши ложку на стіл, він бігав по хатї, кричучи:

— А вона тут, вона приїхала! Я розкажу їй, що вона наробила, покинувши нас; нехай знає, як ми бідували та горювали!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Скільки плакали за нею, а вона нїчого того не знала, за муром манастирським сидїла! Їдьмо, зараз же їдьмо! Чи ти не здуріла? Що тобі Бог дав? — казав дїд до баби, що стояла на вколїшках серед хати, простягнувши руки до образів. Вона плакала, сьмїялась і Богу молилась. А далї тїтка Марія ридала, що побачить рідну дитину. В силу велику угамували хозяї своїх гостий і розраїли їхати сьогодня. А особливо не хотїв їхати Пилип, як побачив, що його конї боками носять, а на мішанку й не дивлять ся: так він їх заморив, — конї молоді та горячі запряг, а дорогу підмочило.

Увесь час після обіду і вечері Пилип відповідав на питаня баби про дочку-черницю і розказав, що з голосу спала і гроший багато треба.

— А я не казав їй, поганій дитинї, що ходити-меш по-під віконню!? га? — гримав дїд. — Не на моє вийшло? А що? Се вона приїхала по хозяйство? Думала, пропав уже я? Нї, дочко, підожди, не получиш анї пів грошика, хиба отсих два кулаки тобі дамо!

Страшний був дїд: сиве волося на голові і бородї настобурчило ся, очи горіли огнем. Він стояв серед хати ледви осьвїченої лямпою і розмахував кулаками; йому увидїлась погана дитина, перед нею він і кричав:

— Геть від мене! Не дитина ти менї більше! Ти знайшла собі лучшого батька: пятьнацять років прожила коло його, там і живи, а про мене забудь!

— Та опамятай ся, старий! — казала тїтка Марія. — Що говориш? Молись Богу та лягай спати! Завтра-ж, знаєш, у досьвіта рушимо!

— Знаю, знаю! — казав дїд і сїв до стола. Він довго так сидїв похнюпившись, а потім лїг і заснув.

Усї поснули, не спала тільки баба Марія... Кільки разів вона молилась на вколїшках, а сльози не висихали; часом їй увижалась дочка-черниця коло неї: вона горнула її до себе, цїлувала, а потім опамятавшись, бігла під образи і щиро молилась, щоб Бог не відняв у неї памяти. Ся ніч здалась їй довшою тих пятьнацяти років, що вона ждала свою дитину.

Проспівали другі півнї і Марія не втерпіла, щоб не збудити сестру. Довго вони шепотїли, а далї заходились коло печи. Наварили і снїдати й обідати. Почали будити мужиків. Пилип

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

роскошував на хозяйських подушках і зовсім не хотів прощати ся з ними.

— А се я до вас, Степане, в гості збираюсь! — казала хозяйка до дїда.

— А щож? їдьте! Сїдайте з Марією на коні тай в Богом! Побачите черницю, бо ви-ж її ще давнїйше бачили, ніж ми! А я волами посурганю; застану — добре, а не застану — друге добре, або ще й лучше, а то бува ще й нагрішиш! Я її давно вже поховав, то й не хочеть ся зустрічатись на сім сьвітї!

— Та годї бо тобі! — казала бабуся Марія. — По вчорашньому буде?

— Коли годї, то й годї! — І замовк дїд.

Сестри досьвіта вибрались; дїд же Степан виїхав діждавши ся дня. Ще й за слободу не виїхали, як бабуся Марія постелилась на бричцї і лягла спати.

Вивівши воли за слободу і випрямивши їх на дорогу, дїд Степан поліз на бричку. Важко було на душі у дїда, а серце щеміло; плакати чи що хотїли старі очи. Ще й до того мигичка розбиралась; вітер холодний зривав ся. Надївши сїряк на кожух, а відлогу на шапку, дїд лїг у бричцї спиною до вітру. „Аби менї борозного було видно!“ — думав бідолашний батько. Звісно, старий, тай про стародавнє думає. Йому згадалось, як він гнав ся конем у Троїцьке, думаючи там знайти дочку, як він трусив матушку і то-що: аж поки не сїв на коня. А далї дещо йому розповідала стара... На другий день його застали під тим же возом у горячцї, прохворів він більш двох місяцїв. Часом зривав ся і біг із хати кричучи: „Варвара в огнї, Варвара горить!“ — і біг сам не знає куди. Сїно люди докосили й хлїб зібрали. А я й молотьбу прохворів, тільки к Семену підвів ся, а сили вернулись аж зимою.

— Ти добре коний поправила!

— А! як би ти знав, скільки я плакала над ними! — відказала тїтка Марія. — Подивись лише, скільки сїна немає!

— А що ти з землею зробила?

— На скіпщину віддала, Антін узяв!

— То нехай він і коні купить: уже менї з ними не водити ся!

— Я-ж тобі винен пятьнацять карбованцїв, казав тесть, як сторгувались за коні, — то відбери собі!

— Нехай заставлю! — відповів Антін.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Думав уже зовсім не хліборобствувати; скіпщиною була думка жити, так скучно зробило ся: купив воли і потягло ся сумне, самотне житє. Добре зробив, що зятеви дворище віддав, хоч внуками втішав ся. Скільки разів просив Марію: „Розкажи, як випровадила дочку?“ Так: „Ні й ні!“ А вона її вирядила! Вона, сучисько! Стану допитувати ся, вона в сльози: „Ти менї не віриш!?“ Шкода, що я не додивляв ся до їхньої одежі: перебрав би одежу... Де та, де друга? — Нема! — Ага! сеж ти віддала її? Раз притьмом бачив на старій ту спідницю, що вона носила. „Сеж Варварина спідниця?“ — питаюсь. А Марія зблїдла як стїна. „Де Варварина, чого Варварина? Гій на тебе! Хиба забув, що ти набрав нам обом однакового?! Ще-ж я тебе тодї лаяла, на що ти набрав і менї дорогого: менї-б можна чого небудь дешевенького... я вже стара!“ І більше тієї спідницї я не бачив. Горе моє, що не знаю їхньої одежі, а то-б я дізнав ся... То матїнка відрядила доню. А зараз, чого вона так ушкварила? Ще й сестричку, таку-ж тїпаху як і вона підтибрила? О, кодло! І тож думка: старий дурень нїчого не тямкує...

Ще-б довго мабуть марив отак дїд, як би не стали воли, а він не вдарив ся головою у передок. Піднявшись на руках, дїд як божевільний дивив ся кругом себе, бо не міг розпізнати, куди завезли воли.

— Дядько приїхали, їй же Богу, дядько! — кричала молодиця, біжучи відчиняти ворота.

— Так я у Камянцї? — думав про себе дїд. Він ані ворухнув ся, аж поки воли не проїхали двір і не приступили до ясел; вони були із сього хозяйства і тільки на сїм ярмарку виміняні. З половини дороги вони звернули у бік і приїхали до дому, а у Петрівку зовсім і дороги не знали.

— Здоров, небоже! — казав дїд чоловікови, що випрягав його воли. — Отсе приїхав до тебе, голубе, могорич пити...

— Спасибі, дядьку, що приїхали! — відказав небіж. — Випємо!

— А дядина-ж де? — питала хозяйка. — Бачте, дядини й не привезли!

— Еге-ге! Твоя дядина, голубонько моя, на таких жеребцях утїкла від мене, що не догнати менї її до віку!

Дїд гостював тут два днї і все розповів. Щож робилось у Петрівцї? Як зійшлись дочка з матїрю? Що було цїле море

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

слїз, плачу і лементу, — про се й казати нїчого, а далї що? Не знаю, бо й нїхто не відає! На самотї, тай то вони шепотїли, а прилюдно мовчали, — щож тут почуєш? А як хто запитував їх про що небудь, то так відрізували, що не схотїв більше розпитувати. На що вже тїтка Лукина (сестра тїтки Марії), вона-ж у гості до них приїхала, чи її привезли, тай то втекла до Улити, чи та сама її забрала, бачучи такий привіт. А тим на руку ковінька: вістались у-двох і шепотїли у день і в ночи, — про щось радили ся...

Прожили черниці у Петрівці днїв чотири, коли не більше, а з тарілочкою не ходили, лише гостювали по хатах. А далї пішла Клюсівна „по-під віконню“, як батько казав, „собак дразнити!“ За нею ходила ще одна черниця, ся носила товсту та велику книжку. Зараз до Антона увійшли, а там тільки що пообідали і усї в хатї були. Увійшовши у Антонову кімнату, черниці прямо до образів, там вони довго молились, поклони били, щось проспівали... Повернувшись лицем до людий, черниця-сестриця промовила:

— Брат Антонїй і сестра Улитія во Христї, ви доброє дїло сдїлали: пріютїли нас і наших лошадий! Спасібо вам; я запішу вас со чадами на вічноє поминаніє!

Взявши книжку, тут же з'явилось і чорнило і перо, черниця сїла до столу писати; позаписувала усїх живих і мертвих.

— Щож вам за тее, матушко? — спитав Антін.

— С вас нїчево, нїчево... Вот спасібо, що пріютїли!

Антін положив карбованця і матушка враз його схопила.

— А вот... ьще просьба к вам, брат Антонїй!

— Кажіть, матушко, я слухаю вас! — відповів Антін.

— Я хочу попрощати ся з Петровчанами, позвольте собрать ся їм в ваш дом!

— Як ти, Улито? — спитав її Антін.

— Менї здаєть ся, можна, як ти?...

— Можна, матушко, можна! — каже Антін. — Нехай збирають ся!

— Спасібо вам! — Черниця кланяєть ся. — Вічно буду поминать вас у своїх грішнїх молитвах!

Помолившись до образів та попрощавшись із хозяями, пішли черниці до людий. Як се коїлось, усї — старі й малі — стояли перед черницями.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В иньших хатах менше молились і нїчого не співали, а казали прямо: — Коли хочете, щоб вас вічно поминали в манастирі, заплатїть три карбованцї, а як один рік, то карбованця! Замісь гроший можна давати: зерно, муку, хлїб, крашанки, цибулї, полотно, картоплю і т. и. — усе те, як вони казали: „Дар божий і ми принїмаєм з благодарностю!“ — З сїєю мовою обійшли усю Петрівку хата в хату.

— Я, как здѣшняя, всегда буду помінать всїх вас, потому й запісиваю! — кінчала черниця.

А їй хозяї кланялись і радїли, що вони тепер записані у манастирській, великій та товстій книжцї.

Над вечір Петрівчани сходились до Дубів прощати ся з черницями. Хто обіщав мірку пашнї, той нїс мішок... Не знайшло ся тільки, щоб дали три карбованцї, а хлїбом віддавали; жінота несла полотно, крашанки і т. и. Клюсівна кожному читала, кого вона записала, а матушки усе сортували: зерно у мішки, крашанки в ящики; полотно теж до місця. Часом черницї співали (се й уся шана) народови, що позбирав ся. Звісно, що як співали „Отче наш“ чи „Достойно“, то й ми розбирали; більш того, що нїчого не второпавши наші братчики казали:

— Се! се мабуть щось манастирське, бо ми й не попадемо, з якого боку слухати!

А про те усї були раді (крім батька, — його й доси не було) і балакали:

— Бач, наша-ж таки родима мужичка, а сподобилась...

З вечера-ж черницї упакувались. І скажіть, знайшло ся місце у бричцї для всього. Правда, недалеко вони везли; у Чорній Горі, де був базар, дещо продали; хлїб печений коням, а крашанки собі зіставили. Тиждень харчувала Петрівка, ще й на дорогу дала їжі і 27 карб. 83 коп. — а усе мало... Дїд приїхав в той же день перед вечером, хоч був пяненький, а про те усе добре памятав, та нї слова про дочку-черницю не спитав.

Випровадивши любу дочку далеко за Петрівчанський степ, баба Марія повернулась сама не своя. Улита нераз бачила її заплакану, та тільки сама плакала. Як приїхав старий, тїтка Марія почала тяжко здихати та охати; очи не висихають, хоч швидко пораєть ся. Так минув день і другий. Дїд більш того, що лежав.

— Що се ти качаєш ся, Степане? — питала баба Марія.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Еге-ж, качаюсь! — відказував дїд Степан. — А чого то ти стогнеш? Мабуть прийшла пора моя, пропадати треба, — от-що!

— Що ти, Степане?! Господь з тобою, молись Богу! — засипала баба Марія.

— За мене дочка помолить ся!

— А ти думаєш, нї? Боже, як вона молить ся!

— Їй нїщо тепер робити! — каже дїд.

— Тай горе-ж їй бідній; яка вона безщасна! — каже баба, а дїд мовчить. Баба плакати починає. Дитини шкода, що й казати, тай дошкулити дїда нїчим не можна було, як слїзми.

— Погано, Ганно! — казав дїд, ледви підвівшись на хату. Він уже занепав на силах, бо дуже запечалив ся: хотїв побачити дитину з того сьвіта, та не зміг. Стільчик стояв коло полу, дїд наступив його лївою ногою, а ліктем на колїно обпер ся, сама голова упала на долоню: немічний був дїд.

— Ще й як погано! — каже баба, думаючи про своє. — Від свого берега відплила, а до другого не причалить!

— Багато ще гроший треба? — спитав дїд тихо.

— Сїмсот! — відповіла баба. — Правда, хвалилась, що тут добре здарили; казала, що нїде так не жертвували!

— Бідна, бідна Петрівка! — бубонїв дїд. — Ще довго має ходити?

— Уже потребували в манастир, а вона не дібрала...

— Ще й багато добирати... Поклич менї Антона!

— А нашому дїдови погано! — казала баба Марія, увійшовши у хату до Улити. — На виду жовтий став!

— А вже-ж! — каже Улита. -- Хиба даремно ввижались вони менї сю ніч аж двічи: десь ідуть з царини і несуть цїлий сніп квіток, а я нїби то й питаю їх: „На що се ви стільки нарвали?“ — „Квічати ся! Хиба не знаєш?“ — відказали вони менї тай пішли у хату.

— Се вас на щось кличе, Антоне!

— Мене? — спитав Антін. — На що се я йому здав ся?

— Не знаю! — каже баба Марія. — А се післав мене!

Антін враз же зняв ся і пішов до тестя. Увійшовши у хату, побачив дїда долї, він лежав ниць, а лївою рукою обняв стілець.

— Що се ви, тату?

— Поможи, сину! — пропищав дїд.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дїда підняли, роззули і роздягли; він сьогодня ще порав ся коло скотини, а се положили, щоб більше не вставав.

Дїд продав Антонови наділ за сто карбованців.

— На́! — казав дїд до баби, узявши „катиринку“ в руки. — На́! та відішли їй! — За слїзми не сказав дїд більше нїчого.

— Улито, твоя корова; памятаєш, як ти пішла в строк! — Дїд залив ся слїзми.

— Татусю, голубчику! — ридала єдина дитина. — Що се ви робите?

— З сьвітом прощаюсь, сину! — казав через силу дїд. — Поки треба було, жив, а тепер ви поживіть заплативши добре; дочкам твоїм а моїм внукам по вівцї дарую! Чи чуєш, стара? Або нї, де там!... Антоне! піди за старостою та ще двома чоловіками! А ти, Улито, матери доглянеш...

При людях приказав дїд, щоб Антін забрав корову та овець. Чи казати, скільки Улита плакала?... Як брала баба Марія грошi в рук у дїда, то плакала і тричи його поцїлувала; як же почула про корову та овець, так і скамянїла: дуже сердилась, а про те змовчала.

Не довго дїд качав ся; нїкому не набрид: в той же день і не стало Степана Клюса.

На другий день після похорону баба заходилась коло волів та брички, свиний та решти овець; а ще-ж був хлїб та паша. Усе заголила баба Марія, усе перегнала на грошi. Крім дїдової сотнї, вона збила ще двістї пятьдесять сїм карбованців із копійками. Зараз же рушила з грішми до манастиря.

— А девятини батькови, моя дитино, ти сама справиш! — казала баба Марія до Улити.

— Чим же я, мамо, батька поминати-му? Чом же ви не зіставили хоч борошна?

— Бач, які тепер дїти настали, а! — кричала баба Марія. — Та ти знаєш, сучисько, що ти лучше як на півсотнї відвела? Знаєш? А батька у тебе поминати нїчим?

— Ну, нехай хлїба Антін не пожалує, а горілки я за що візьму? Попам чим платити-му?

— Не знаєш? — злісно спитала баба. — Не знаєш? Вівцю продаси тай будуть грошi, а тобі ще три зістанеть ся!

— Мамо, мамо, Бога ви не боїтесь! — казала Улита плачучи. — Згадайте, з чим ви мене віддали, як сироту вигнали!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я тебе віддала? А не сама ти поперлась?

— Ну, нехай я сама пішла, а батьківщини й мені приходить ся стільки-ж, як і їй...

— А-а-а! ти за хозяйством прийшла! — репетувала баба, бігаючи по хаті як несамовита. — Деркача я тобі дам, а не батьківщину; ще мало узяла? Геть, сучисько, з моєї хати! Геть, щоб нога твоя тут не була! Ось я тобі! Ось я... — Баба бігала по хаті, шукаючи деркача.

— Та годї вам, мамо! — обізвав ся Антін.

Тепер лише опамяталась баба Марія.

— Бач, яка ти є! Бач, до чого мене довела! Вибачайте, Антоне, вибачайте, що кричала; отака вона є! Як ви з нею живете? — казала баба солоденько та усе задом поступилась до порога.

— Не я вас, мамо, до того довела! — відмовила Улита. — Дякуйте первій!

Не чула сього баба Марія. Прийшовши до дому вона пришила гроші до сорочки і в дорогу майнула.

На третїй день після девятин, що справляла сама Улита, баба була вже дома, бо до манастиря можна було дістати ся чугункою. Баба Марія ходила сама не своя: вона лаяла себе за те, що так поквапилась, ухопивши гроші за воли, хлїб і то-що, а ще-ж і хата, повітка, а скільки скрізь того дрібязку?

— Аж вони менї очи відкрили! — лаяла себе баба. — Що то може бути, як Бог дасть розуму людинї!

У вічи і поза очи дочцї-черницї баба викала. Хату, клуню та повітку продала і їх розтягли по клаптї. Із льоху теж усе випродала, а потім і його продала. А одежу з рук відняли. Де був який полозок, чи оплін, ледаче колесо, — усе тягла баба на купу і продавала. Ганчірка, черепок і тріска, — і вони продались би, як би хто купив.

— Ото! Боже милостивий! — казали люди. — Усе продають баба Марія! Хиба й самі помандрують? Сеж вони Улитї нїчого не зіставлять? — питали сусїди.

Улита ходила топити бабину хату, а внуки носили їй їсти; вона-ж з ними й не балакала... Сама баба якась страшна стала. Ходила вона правцем, очи бігали як искри. Торгувалась до плачу, а потім просила прибавити хоч копійочку...

— Сеж я не собі — казала вона, — а Богови! На манастир! Усе пожертвувала на манастир...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зісталась баба в чім була та з душею; тай тій не пропадати на холоду, — треба було йти до мужички у хату і баба помякшала: з Улитою балакала, а з дітьми гралась.

Відомо, яка у нас продаж: брати беруть, а гроший підожди; через що багато забрано у баби в бор; усї просились до ярмарку, а він бува у нас аж на пущеня. Прийшлось бабі прожити у Петрівці більше місяця.

Коли з Улитою баба балакала, то Антонови любенько та приязно розповідала про манастирське житє. А Антін любив послухати.

— Тай там так, як у нас! — казала баба. — Є пані, є й мужички! Тамошнїм мужичкам хиба тим лучше живеть ся наших, що не має подеречи, а роблять багато й вони... Ну, а панам! тим скрізь не погано: бачите, що треба зробити, щоб приняти у свої ряди?

— Ну, вже й треба! — каже Улита.

— А ти думаєш по своїому! — остро відповіла баба. — Як є у тебе піч, а на печи купа дїтий, то й буде з тебе на весь вік!

— І буде! — каже Улита. — Хоч би се видихати!

Після ярмарку не всї віддали бабі гроші, зісталось на людях 25 карбованців. Баба зібрала усїх виноватців до Антона в хату і старосту запросила туди-ж. Виноватці квітки давали, а староста печатку прикладав. Векселї віддала баба Антонови, щоб він стягнув гроші.

— Та вже, спасибі вам, усї пришлете!

— Не віставлю, мамо, собі нїчого!

— Та я се знаю, я кажу, щоб на пересилочку пожертвували, бо як відірвете тих 25—30 коп., нам не хватить до комплєту!

— Хиба там так дуже доскипають ся?

— О, Боже сохрани, Боже сохрани! — казала баба. — Щоб копійка в копійку, там люблять дуже акуратно!

— Та не журіть ся! — каже Антін. — Пришлю усї цїлком!

Сей раз баба повезла більш двох сотень. Як рушила в-друге до дочки-черницї, селяни почали лаяти її:

— От коли „бабу сказило“! — кричали мужики.

— І то, Господи милостивий, — казала жінота, — знищити себе і Улитї нїчого не дати; усе для того, щоб матушка панувала... Коло кого вона думає віку доживати? Чи не черниця її догодує?

— Старцювати-ме вона на старість, як Антін не прийме! — кінчали старі люди.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тай хочемо правди від чужих, коли своє, рідне, тай то не поділило: одному все на́, а другому нїчого нема. В тиждень, як баба вибралась від нас, Антонови принесли листа із волости. Там ось що було написано: „Дорогий зять Антон Трофимич і сестрица Улитія Стефановна! Извіщаю вас, что мамаша наша жива і здорова, чего і вам желаєм от Бога милосерднаго! А также желаєм всяго успіха в дїлах рук ваших! Кланяєм ся Павлу Антоновичу с сопругою і дїтками і...“ Багато ще було поклонів, нїкого не забули. А далї так: „Одін Бог только знаєт і только чи мнї повірить, как мнї тяжело писать вам, сестрица Улитія Стефановна, но я должна пісать, я должна кончіть начатоє дїло... Ви знаєте, что я обязалась собрать не большую суму денег на манастир. Люди добриє много пожертвовали, мамаша тоже помогла, но вот, не хватаєт мнї 89 руб., гдї мнї їх взять? Я вас прошу, сестрица, помогите! Бога за вас і за ваших дїток молить буду до послїднїх дней моїх... Самі ви знаєте, какая тепер цїна на землю... а отец отдал вам ее всего за сто руб. А усадьба наша большая, просторая!... А корова, овци і проч. — за все это не одну сотню можно виручіть! Тай на правду сказати: Улито, ти-ж на волї, — тобі вільно чи піти заробити, чи що продати, тай є у тебе, а я, немошна старуха, де я візьму? Поможи-ж менї, голубко! І я, ваша мать, благословляю вас і дїтий ваших і прошу вас: помогите бідной сестрі вашей в горі великом! Ваша мать Марія Клюсова“.

— Бач, які подарунки? — казав Антін, ходячи по хатї. — Ся даровизна боком менї вилїзе! І оселя і корова і вівцї... Зовсїм обібрали черницю! А що то воно таке: „І проч...?“ Се-б то ти обібрала їх тай утекла, чи що?

— Не знаю, нїчого я не знаю! — казала Улита крізь сльози, закривши лице руками. Сестрин лист дуже вразив серце мужички. Перед нею враз стало її житя. З малку, скільки памятає себе, усе вона годила сестрі: за неї робила, за неї служила... А ось і яка: самі докори... — Боже мій, Боже! Деж та правда? Де ті люди, що по правдї живуть? — питала сама себе Улита — коли й із манастиря таке пишуть?

А сльози лились та лились... Вони, здавалось, горе понесли, вилившись без міри.

— Антоне, віддай їй! — благала Улита. — Віддай їй, бо я одурію!

Антін ходив гнївливий, аж лютий: а почувши жінчині слова та глянувши на неї, він аж охолов на місцї: Улита була бліда

Generated on 2015-07-05 10:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

як крейда; гойдаючись сидїла вона на лаві за прядкою і промовляла:

— Віддай, усе віддай! Дїти, дайте менї води!

Дїти напоїли маму, а вона ще й умилась до того; стало лекше сїромі.

— Що робити-мемо, Антоне?

— Як що? Сама знаєш: ми по мішку заберемо, а дїтям торби поначіпляєм, тай підемо жебрати задля матушки!

— Ти жартуєш, а як мене коло серця пече, не знаєш?

— Ось підожди! Як викидає матушка із хати, то ще не так запече!

Два днї у Дубів колотнеча стояла...

— Се баба так навчають! — розмовляли між собою дїти.

— Еге, баба! Матушка й самі добре грамотні!

Родичі приходили послухати листа від черницї, а у неділю на призьбі усї слобожани чули його нераз.

— Бач, як ловко! — казали люди. — Нам вільно продавати що схочемо і на заробітки ходити куди вгодно, а вона бідна під калауром, у тюрмі...

У волости навчили Антона виправити у тещі відступ: щоб нї вона нї дочка не правити-муть нї за оселю, що батько подарував, нї за землю, що небіжчик продав. А гроший так назбирали: 50 карб. позичили, 20 — дома знайшлось, а на 20 — хлїба продали... того, що тепер дуже дешевий був.

Якось незабаром і відповідь прийшла від черницї, що документ з дорогою душею вишлють, тільки стояти-ме він пять карб., та в город поїхати, теж карб. три треба. „Та ти, сестричко, пришли вже менї десять карб.! — писала далї. — А то і Бог дасть! Бо я за тебе Бога молити-му і за твоїх дїток! Та я й так день і ніч возношу молитви к престолу Господа за...“ — Усїх перебрала, за кого молить ся.

— Сїй де хочеш, там і бери! — казав Антін з серцем. — Хоч ти в строк наймись, хоч так продай ся, бо у мене вже розуму не стане...

— Спасибі тобі, друже, за девятьдесять, а на десять я вже назбираю!

Пішла Улита до скринї, там було чимало бабського добра: воно дуже дороге, як його набувати, а збувати, як з гори побігти. На самім споді лежало сїм сувоїв полотна тонкого. Улита взяла

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їх пять; троє ряден та десяток мішків. У-двох з Пилипом поїхали вони у неділю на базар.

— Що се ви, кумо, спродуєтесь, чи що? — питав рідний кум, дядько Григор.

— Лучше купіть, куме, та не розпитуйте! — відповіла Улита.

За девятьдесять ліктів полотна, рядна та мішки Улита вторгувала одинацять карб. з копійками... А скільки-ж то праці вона положила на них? Про се знає Бог один, а пряха друга; а прийдеть ся продати — гріш йому ціна!

Пилип поніс гроші на почту, а Улита сидїла на бричці тай замислилась... Їй здалось, що вона міряє вже другий сувій, а три ще вістають ся... „Може сї до дому повезу! Коли-б рядна скорійше та мішки розбирали, а полотна — як шкода: у мене-ж дочки є, я-ж їм дбала, щоб було з чим між люди, а прийшло ся просити, щоб купили!“ — Та що се я? Господь при менї! — кинула ся Улита. — Я-ж уже все продала!

Вона встала з брички і пішла купувати гостинці. Відступна бумага усїх здивувала, що прийшла так скоро. Пилип відвіз і девятьдесять на почту. Саме на голодну кутю принесли листа Антонови. То був шматочок паперу, а на йому було ось що: „Улитії Стефановой Дубовой кланяется сестра ея смиренная матушка Меланія“.

— Бач, аж коли помоглось! — казали усї.

Більше нї слова, нї вістки нїхто нїколи не чув про Варвару Клюсову. А стара де дїлась? Прийшла весною у Петрівку та в сусїди впросила ся. Улита з Антоном ходили просити, щоб ішла сирота до них жити. Довго мати сперечалась, аж хлопцї коні запрягли та бабу до дому привезли.

Оселившись у зятя баба Марія робила за трьох дурнів: городи полола, дїтий глядїла, пряла. Мабуть важко було заглядати у чужу ложку, а довело ся на старости заробляти шматок хлїба. Те тільки менї дивно, що нїколи не згадувала баба Марія про дочку свою, що пішла у черницї.

В осени якось сидїли мої Шрами на призьбі та журили ся. Вечеріло; кінчалось бабине лїто. Батьки клопотались про дїтий.

— А двом землї немає! — казала Улита.

— Немає-ж! Тепер на наділї не проживеш, а як один та поділити на двох, так лучше з моста та у воду! — казав батько.

— Висохла вже Рябокопова (так звалась наша річка), — відповіла Улита усьміхаючись, — не втопить ся! Бачиш, як люди

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 10:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

роблять, — в науку віддають! Як хоч трохи піднялось, до Нїмців відводять!

— До Нїмців, уже нїкуди, — народ вони удалий: як бричку, жатку, машину, увесь реманент привезли!

— Та ми навчимо його лагодити! — каже Улита. — Так і летять карбованці, як не столяреви, то ковалеви!

— Се правда: часом глянеш, — таке пусте, що нї на що дивити ся, враз би його зробив, та ба! Одно — не вмієш, а друге — нїчим: і треба віддати четвертака за пустяка!

— А от Нїмцї! — каже Улита. — Ті усе вміють робити!

— Все-ж: тільки що грубу мурував, диви ся — вже кує, а у степ піде, — не споганить!

— А вони-ж нехрещені!

— Та се мабуть попам лише помагає!

— А худоба у них яка гарна!

— Вміють люди робити і все у них добре! — каже Антін. — От в тебе, стара, була-б до-о-бра Нїмкиня!

— Та нї! Нехай я хахлушкою зістану ся!

— Та вже нїчим! Тільки у нашому мужицтві даремно пропадеш!

Так усї думають, через що не треба і вчити мужичку, бо усе „даремно пропаде“... Хиба-б була „смиренна матушка“ Меланка, як би за неї змалку не робила та не служила Улита? Малою-б її пришибли і заміж віддали, а там добили, а то є матушка...

А люди кажуть: „Даремно пропаде!“

Generated on 2015-07-05 11:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN